

Miloslav Moulis, Roman Cílek

Zapomeňte, že jste byli lidmi...

Nacistické koncentrační tábory – symbol barbarství

ZAPOMEŇTE,
ŽE JSTE
BYLI LIDMI...

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

MILOSLAV MOULIS
ROMAN CÍLEK

ZAPOMEŇTE,
ŽE JSTE
BYLI LIDMI...

NACISTICKÉ KONCENTRAČNÍ TÁBORY
– SYMBOL BARBARSTVÍ

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

Copyright © Miloslav Moulis, Roman Cílek, 2005, 2012

Cover © Josef Kroupa, 2005, 2012

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2005, 2012

ISBN 978-80-7425-150-4

Spravedlivé je to, co nepůsobí zlo druhému člověku.

(Lev Nikolajevič Tolstoj)

*Krutost je jako světlomet. Přejíždí z místa na místo.
Jenom na chvílku mu unikáme.*

(Graham Green)

*Zbabělci vždy prahnou po smrti lidí, kteří jim
komplikují život.*

(George Bernard Shaw)

Úvodem

Už je tomu sedm let.

Svět se od chvíle, kdy jsme s Miloslavem Moulisem v roce 2005 dokončili a prostřednictvím myšlenkově s námi sblíženého Nakladatelství Epoque předložili čtenářům první vydání této knihy, nikterak nezměnil k lepšímu, možná je tomu dokonce naopak. Pravdivé svědectví o tom, co se dělo v paranoidní éře nacismu, která se od nás generačně vzdaluje a v přímé úměře s časem zesilují účelově podlé snahy o zapomnění, má tedy stále svou váhu a potřebnost.

Proto tedy znovu vychází tato kniha.

Jako připomenutí a varování.

Tedy tak, jak by si to zcela jistě přál i Miloslav Moulis, statečný, přemýšlivý a čestný chlap, který utrpení pobytu v koncentračních táborech prožil na vlastní kůži a zasvětil poté značnou část svého tvůrčího úsilí tomuto tématu. Míla Moulis byl člověk, s nímž byla radost se přátelit a spolupracovat, a jeho úmrtí v březnu 2010, tedy již skoro na dohled od blížící se devadesátky, vyhlížené jím s typicky moulisovským optimismem, zůstává pro všechny, kteří ho znali, dodnes nezhojenou jizvou

Přepestrá je historie lidstva, nad jiné přitažlivá jsou ohlédnutí dnešního jedinice nad minulými staletími a tisíciletími – i nad tím, co se z toho dodnes zachovalo. Stále obdivujeme egyptské pyramidy, starověké amfiteátry, jako zázrakem zachovalé zbytky chrámů, trosky středověkých hradů, pysné zámky se skoro až pohádkově rozmařilou nádherou.

Hrdost povzbuzující jsou to pohledy.

I když při výstavbě těchto míst v množství nemalém hynuli lidé.

Ale jsou zde také jiné památníky lidského tvoření, spíš tedy pseudo-tvoření. Z kratičkého úseku novodobých dějin, z pouhých dvanácti let

trvání hitlerovského Německa, toho k vidění naštěstí příliš nezůstalo, vlastně jen památníky hrůzovlády barbarství, symbolizované především skoro až obludně propracovaným systémem koncentračních táborů, které byly v jistém slova smyslu předobrazem světa, jaký by vznikl, kdyby Velkoněmecká říše vyhrála druhou světovou válku a vnutila všem podmaněným svůj řád. Historik Daniel Jona Goldhagen napsal, že táborový svět se statisíci uvězněnými, týranými a ubíjenými byl nejrozsáhlejším, nejoriginálnějším a nejvýznamnějším výtvozem nacistického Německa a odlišoval se tak výrazně od všeho běžného, až se jeho nuceným obyvatelům mohlo zdát, že se nacházejí na zcela jiné planetě.

Tragickou chorobou lidstva je snaha o zapomínání.

Proto jsme i při vědomí toho, že podobná místa organizovaného násilí a teroru se ve dvacátém století nevyskytovala bohužel jen v režii hitlerovského režimu, napsali knihu právě o životě, přežívání a vzdoru v nacistických koncentračních táborech, a napsali jsme ji způsobem, jaký jsme uplatnili již v předchozím našem společném díle (knihy *Dokonáno jest...! Osudný březen 1939 – pohled do zákulisí*), tedy formou střídání faktografických kapitol s vypjatými osobními příběhy a nevšedními osudy.

„Zapomeňte, že jste byli lidmi...“

Tuto myšlenku se pokoušeli vnutit esesáctí vězňové svým bezbranným obětem. Platilo to však v mnohem důraznější podobě v opačném směru: právo nazývat se lidmi ztratili ti, kteří se v koncentračních táborech stali, jak zní název jedné z kapitol knihy, vědomými služebníky zla,

KAPITOLA PRVNÍ

„Nauč se tu žít, nebo zemřeš!“

Den druhý se podobal dnu předchozímu.

A také vlastní děj, byť s různými obměnami v čase i dílčích, kromě všeho jiného i vývojem války vynucených postupech, měl svou vzájemně si blízkou podobu. Zpočátku tomu tak bylo na desítkách míst, později – když nacistické Německo pronikalo svými vojsky dál a dál – se jejich počet skoro až geometrickou řadou mnohonásobil. Časné ráno: v pětistupech pochodovali věžňové uličkami mezi baráky k rozlehlému táborovému náměstí, takzvanému apelplatzu. U brány nebo před budovou velitelství stáli již v přesně dodržovaném řazení, jež bylo dáno jejich hodnostmi a funkčním zařazením, esesáci v uniformách. Po dvaceti minutách či půlhodině se apelplatz zcela naplnil. Ve velkých čtvercích, obvykle po šesti stech až tisíci lidech, což zhruba odpovídalo ubytovací kapacitě jednotlivých baráků, bylo tady shromážděno osazenstvo celého koncentračního tábora.

Pak již začal pravidelný apel: sčítání přítomných.

Před každým čtvercem stáli blokoví, tedy věžňové zodpovědní za barák a připravení podat hlášení. Účastníci apelu museli stát v pozoru za každého počasí, v dešti, ledovém větru, v chumelenici, mrazu nebo ve spalujícím letním vedru. Nikdo nesměl své místo opustit. Vedle poslední řady byli narovnáni mrtví, tedy ti, kteří na sklonku předchozího dne, v noci nebo třeba i přímo v průběhu apelu zemřeli. I oni museli být samozřejmě zahrnuti do sčítání, protože otázka života či smrti zde nebyla rozhodující, šlo prostě jen o počet a nikdo nesměl chybět. Často se ovšem stalo, že některý z věžňů někde usnul nebo již neměl sílu dojít na apelplatz. Pak se blokoví museli rozběhnout a v barácích tak dlouho

hledat, až se chybějící člověk – živý či třeba i neživý – našel a doplnil počet k úplnosti. Někdy to trvalo půl hodiny, jindy hodinu nebo dvě. Ale všichni ostatní, muži a někde i ženy, museli nehnutě stát až do chvíle, kdy důstojník SS odpovědný za raport byl konečně se sčítáním spokojen, takže mohl vydat toužebně očekávaný pokyn:

„Odchod!“

Ale my ještě neodcházejme.

Sledujme nekonečné řady a přesně vyřízené čtverce.

Jak se sem dostali – a kdo byli ti, kteří zde den co den vynuceně stáli?

Především se – až na závěrečné období nacistického panství, kdy už vládcům táborů nezbývalo na pořádek tolik času a trpělivosti – ve většině zejména těch rozlehlejších táborů podobali jeden druhému. Všichni byli oblečeni do pruhovaných modrobílých stejnokrojů a hlavu jim kryly barety ze stejné látky. Na prsou a na kalhotách měl každý vězeňské číslo a trojúhelník. Číslo bylo jediným označením: koncentrační tábor byl prostě městem bezejmenných. Převládaly trojúhelníky červené barvy, které byly ne vždy zcela přesným vyjádřením skutečnosti, že jde o politického vězně, přičemž je k tomu třeba dodat, že Češi měli toto označení téměř všichni. Jen tu a tam bylo možno mezi ostatními potkat člověka se zeleným trojúhelníkem – kriminálního vězně, nebo muže s černým označením, jímž byli oceňováni údajní asociálové, tedy lidé dle mínění úřadů práce se štítící. Ojediněle se v táborech nacházeli i takzvaní Bibelforscher s fialovým trojúhelníkem: příslušníci náboženské sekty, jejíž příslušníci odmítali vzít do ruky zbraň, a pak také homosexuálové, ti povinně nosili růžové trojúhelníky.

A jak to tedy bylo s tím označením politický vězeň?

Co do vývoje složitější, než by se zdálo.

Krátce po příchodu nacistů k moci byli do postupně vznikajících německých koncentračních táborů deportováni skuteční političtí odpůrci nacistů – nejen třeba komunisté, sociální demokraté, příslušníci měšťanské, liberální a katolické opozice, ale i nezávisle myslící vzdělanci, kteří mohli po všestranné nadvládě toužícímu režimu škodit šířením svých myšlenek. O něco později, v roce 1938, přibyli vězňové

z Rakouska, které se s pomocí intrik a nátlaku stalo součástí „třetí říše“, a ještě později, počínaje březnem 1939, kdy došlo k okupaci českých zemí, začaly rozšiřovat počty osazenstva koncentračních táborů stovky a pak i tisíce lidí ze vzniklého protektorátu. Po 1. září 1939, kdy Německo rozpoutalo druhou světovou válku, se ovšem situace změnila a ztrácela svou jednoznačnou podobu. Během německého tažení v Polsku i po jeho rychlém závěru posílali nacisté do koncentračních táborů desetitisíce Poláků pozatýkaných většinou zcela náhodně a bez jakéhokoliv výběru při takzvaných pacifikačních akcích: například při násilném vyhánění ze západního Pruska, Poznańska, z polské části Pomořan nebo Horního Slezska. Mezi takto zadržnými se nacházely i stovky větších i menších dětí. Ti všichni byli označeni červenými trojúhelníky jako nebezpeční političtí vězňové.

Ale nezůstalo jen u Poláků, protože válka pokračovala.

Koncentrační tábory se stávaly čím dál víc mezinárodním shromážděním.

Přicházeli občané západních zemí, Ukrajiny, Běloruska, pobaltských zemí, Jugoslávie a dalších zemí. Všem byl na oděv přidělen červený trojúhelník. Mnozí z nich vlastně ani nevěděli, proč tomu tak je, neboť byli deportováni do koncentračního tábora jen proto, že byli Poláky, Srby, Židy nebo Ukrajinci. Mnohdy se tam dostali z ještě malichernějších příčin. Tak třeba stačilo, aby se někdo neopatrně vyjádřil při rozhovoru s nacistickým pohlavárem, měl s ním osobní spor nebo někomu o něm cosi nevhodného řekl. Ale do táborů se dostali – a také těm přišli červený trojúhelník – i bývalí nacisté, kteří se něčím provinili, popřípadě se znelíbili nadřízenému, někomu překáželi v kariéře, obývali pěkný byt, na který dostal kdosi výše postavený zálsusk, příčinou mohla být i pohledná manželka. V táborech se rovněž ocitli prostí lidé, třeba venkované z odlehlých oblastí, kteří o fašismu, antifašismu a o velkém zápolení, jež ve světě probíhalo, nevěděli skoro nic. V pestré paletě nechyběli ti, kdo se považovali za odpůrce nacismu, ale celým svým založením neměli k němu daleko. A nelze zapírat ani to, že se v počtu sice nevelkém, ale nebezpečném, vyskytli i takoví, kteří měli za sebou čestnou minulost, ale mnohaleté věznění je zlomilo a za osobní výhody byli ochotni k různým špatnostem.

Ti všichni, ať takoví či onací, stáli den co den na apelplatzu: jeden vedle druhého a se společně sdíleným vědomím, že tenhle den, třeba zrovna tenhle den, může být z mnoha i malicherných příčin také jejich dnem v životě zcela posledním.

Ale když už je řeč o dnech...

Nezapamatováníhodnějším byl pro každého den první.

Hodiny střetu s krutou realitou.

Spisovatel Wolfgang Langhoff, který ve svém díle *Zajatci močálu* jako jeden z prvních popsal hrůzy nacistického koncentračního tábora, přiznal, že když poprvé spatřil ozbrojené esesáky s bičiky v rukou, kteří na ně hned po příjezdu začali jeden přes druhého křičet a vyhrožovali jim utrpením a nevyhnutelnou smrtí, roztrásla se mu kolena a dostal nervový šok, zatímco Gerta Saburová, která do Osvětimi doputovala transportem z Terezína, po válce vyprávěla:

„Když nás vyhnali z vagonů, jeden z tamních vězňů nám zašeptal: ‚Nenastupovat do auta, odveze vás do plynu.‘ A pak, protože všude kolem byli esesáci, pokračoval nahlas: ‚Rychle do aut!‘ Při stříhání vlasů nám polské a slovenské ženské, které se sem dostaly před námi, udílely první rady: ‚Nepřiznávat, že jste mladší než šestnáct let a starší než pětáctýřicet.‘ Připadala jsem si jako totálně opilá, nedařilo se mi jakkoli soustředit své myšlenky.“

Nina Weilová vzpomíná, jak jí české vězeňkyně šeptaly:

„Za žádnou cenu se nehlaste jako nemocné, jinak přijdete do plynové komory.“

Již v průběhu prvních okamžiků a hlavně během nadcházející noci prozrazovali osvětimští novým vězňům hrozná tajemství smrtícího zařízení v Osvětimi-Birkenau. Ti, kteří tomu nechtěli uvěřit, se vzájemně zapřísahali, že něco takového snad ani nemůže být pravda. Nedlouho poté i ti noví viděli kolem sebe jen trpící, nemocné, mrtvé. O smrti se mluvilo jako o něčem zcela běžném. Jak dlouho asi trvá umírání v plynové komoře? Jsou fenolové injekce bolestivé? Je lepší rána do hlavy než pomalé umírání v primitivně vybaveném lazaretu?

Jedna z žen přiznávala:

„Smrti jsem se pak už bála méně než ran.“

Ucelenější vzpomínku na své osvětimské počátky si uchoval v paměti pražský novinář F. R. Kraus:

„Na řadě je koupel. Ale jde opravdu o koupel? uvažujeme. Neznamenají koupelny plyn, jak před chvílí naznačoval postarší Holanďan ve štráfatých šatech? Všichni se ustrašeně shlukují. Na odpor nemá nikdo ani pomyšlení. Dábelský plán je rozpracován do podrobností. Pro ty, kdo přežili, je šokem osud těch, kteří nepřežili. Potácím se do zadního rohu místnosti a tam si za zády naháčů sedám na podivně hebký koberec. Teprve při doteku rukou poznávám, že je to tlustá vrstva různých ženských vlasů. Blond, hnědé, černé, dokonce i dráždivě rudé. Ženské vlasy! Vyvolávají k životu vzpomínky. Nevyzpytatelná je ale lidská mysl: náhle v té horké místnosti s protivně pálivým světlem nad hlavami jen tak vsedě usínám. Ale hned po chvíli prudce vyskakují. Mám strach, třesu se, krev mi stoupá do hlavy. Chci utíkat, ale nemohu, narážím do stěny nahých těl kolem sebe.

„Myslím, že jsem se zbláznil!“ svěřuji se kamarádovi z transportu.

„Nech toho!“ okřikuje mě. „Když si to myslíš, tak ses určitě ještě nezbláznil.“

Vstáváme a jdeme do koupele. Teče studená voda, ale náhle ze sprch vytryskne vřelá. Naštěstí to tedy není plyn. Naštěstí...? Bade-meister nás klackem pobízí ke spěchu. V předsíni jsme všichni pomazáni hnědou tinkturou, dostáváme dřeváky. Mokrý a nahý nás pak ženou na mráz. „Ať se zahřejete a nenastydnete nám tady!“ Běháme dokola jako v cirkusu.

„Čelem vzad!“

Německému povelu všichni nerozumějí: jedni se obracejí, jiní ne. Tlačence. Lidé do sebe vrážejí, nespočet se jich již válí v blátě. Pak nám konečně hodí nějaké hadry k oblečení. Bereme si je na sebe a každý se hrozí pohledu na ostatní. Tohle že jsou mí kamarádi, se kterými jsem v Terezíně prožil řadu měsíců, s některými dokonce i několik let? Ty divné bytosti s protáhlými, žlutými a zarostlými obličejí? A proč mají ten zvláštní výraz v očích? Snad tak nevypadám také já?

Ano.

Jsme jako přitesáni do jednotného typu.

Mizí individualita, nastupuje stádo. Pěchují nás pak do bloku, kde se už tísní nejméně pět stovek vězňů z dřívějších transportů. Sedáme si na studenou kamennou podlahu, jeden opřen o kolena druhého. Pokoušíme se tak usnout. Já marně. Tlačím se raději ven, není mi dobře, lokám mrazivý vzduch a dívám se k obloze. Na nebi se chvěje rudá záře – jako nad hutěmi, když se vypouští železo. Za lesem drátů a desítkami bloků šlehá nad tmavou budovou široký plamen. Leccos už víme: to jsou asi krematoria. Zvracím a ztrácím rovnováhu. Kdosi mne náhle podpírá. Ohlídám se: jedna z těch postav v pruhovaných šatech.

Polekaně couvám.

„Neboj se – jsem z Paříže, politický, bývalý redaktor,“ ozývá se francouzsky.

Redaktor?! Jaká náhoda!

Hlásím se ke svému povolání a Francouz má radost, že se setkává s kolegou, který zvládá jeho řeč. „Jak dlouho jsi tady?“ ptá se. „Nováček?“

„Dnes nás sem dovezli.“

„Já už mám za sebou měsíc. Nepřijel jsem sám, ale se ženou a dvěma dětmi. Jsou pryč... támhle...“ ukazuje kamsi dopředu. „I my tam musíme. Vidiš,“ máchne rukou kolem sebe. Na věžičkách svítí reflektory. „Tam nahoře sedí esesmani u strojních pušek. Před věžemi je plot s vysokým napětím.“

Mlčím.

„Tak dobrou noc,“ říká unaveně. „Na shledanou támhle v těch pekárnách,“ dodává zahořkle.

Nezvedl mi náladu – ten můj pařížský kolega. Po zádech mi běhá mráz. Plížím se zpátky do baráku, ale do chumlu blízko sebe sedících a vzájemně se tím ohřívajících spáčů se mně už nedaří proniknout. Zůstávám stát u vchodu až do rána. Jako kdybych tu rovnou u dveří chtěl uvítat smrt. Ale nepřichází. Dostavuje se její důvěrná družka: apatie. A co je ještě horší: strach, který člověka vteřinu za vteřinou dusí, mění svou podobu. Nadvládu získává strach hlavně jen o sebe. Ničení lidské důstojnosti během těch několika hodin postupovalo s dokonalou rafinovaností. Přivítání podobající se šoku. Rány a křik. Pak dlouhé stání promrzlých nahých postav před zimně oblečenými strážemi. Pomalu,

krok za krokem je člověk zbavován všeho, co ho dělá člověkem. Takřka všeho. Nastupuje odumírání jakékoli důstojnosti. Není těžké pochopit, že nahý člověk se vůči oblečenému cítí bezbranný a méněcenný. Že pohled na vlastní krev postupně zbavuje odhodlanosti i největšího hrdinu. Že skoro nepřetržitý proud drobných špinavostí, týrání a schválností mrzačí a časem aspoň trochu zmrzačí i nejryzejší charakter. Základní prostředky existují dva a vzájemně se doplňují: strach a beznaděj. Účelem není jen zničit člověka. To jde uskutečnit snadněji a s menším kraválem. Od toho tu někde naplno pracují – prý – jakési plynové komory. Cílem vyššího řádu je, jak poznávám už toho prvního dne, člověka zlomit, vypudit z něho jeho odolnost.

Hrůzou, ponižováním, hladem.

Daří se to.

Takřka dokonale – čest výjimkám – se to daří. Jsem o tom přesvědčen a nevěřím těm, kteří tvrdí opak: nikdo z vězňů se z koncentračního tábora osvětimského typu nevrátil takový, jaký tam přišel. Všichni byli alespoň trochu poznamenáni, nahlodáni. I ti nejpevnější z nás. A bude trvat celá léta, než se této rakoviny dokážeme zbavit, pokud se nám to vůbec někdy může podařit...

Taková je tedy Osvětim: ničitelka těl a rakovina ducha.

Myslím na to, co nám ještě předevčírem říkal pan Möhse na Hamburském nádraží v Terezíně: Jedete do krutě zkoušených říšských oblastí pracovat jako dělníci při výstavbě Nové Evropy. „Deutschland siegt an allen Fronten für Europa!“ Také zde, na této frontě, údajně vítězí Německo pro Evropu. Ale jestlipak o tom ta ubohá stará Evropa ví? Ale já ano, já už něco najisto vím: vím, že peklo, o jehož existenci či neexistenci se po celá staletí dohadovali myslitelé, teologové i básníci, leží na západ od Krakova.“

Dlouho by se dalo takto pokračovat.

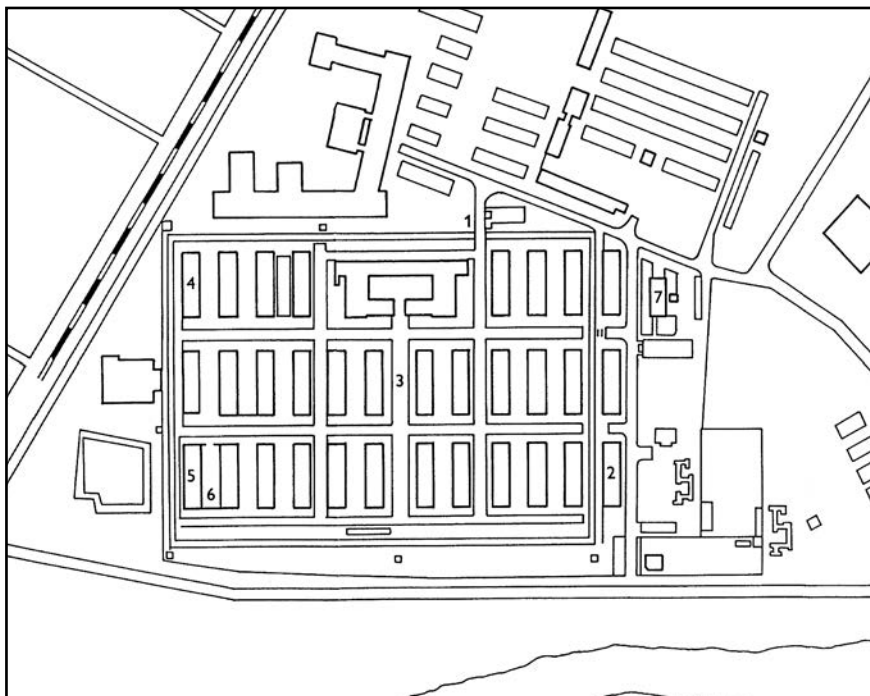
Vzpomínky jsou si v mnohém navzájem podobné.

Někde však jako kdyby prožitá pravda skoro až do nesnesitelné podoby stupňovala svou děsivost.

„Mé mamince, sestře a mně a všem ostatním kolem bylo v červnu 1944 určeno dlouhé putování po kolejích,“ vypráví Ema Šternová, za svobodna Eislerová, rodačka z maďarského městečka Nagyatád. „Dny

a noci v přečpaných dobytčích vozech, ani posadit se nikdo z nás nemohl. Kolem umírali takhle doslova vstojе lidé a jejich těla putovala s námi dál, byli jsme bez jídla, bez pití, bez dostatečného přísunu vzduchu, v zápachu z výkalů. Cílem byl koncentrační tábor Osvětim. Anebo Auschwitz-Birkenau, jak chcete. A mne tam čekaly nejhorší chvíle, jaké

Koncentrační tábor Osvětim

- 1 Vstupní brána s nápisem
„ARBEIT MACHT FREI“
- 2 Velitelství
- 3 Obytné baráky vězňů
- 4 Nemocnice
- 5 Věznice
- 6 Popravčí stěna
- 7 Krematorium

mne vůbec mohly potkat. Hned od počátku. Při vystoupení z vlaku mi bylo náhodou dopřáno, abych zahlédla svého otce, kterého spolu s ostatními muži z barcského ghetta přivezli jiným vagonem. Zamávala jsem mu – a snad mne také viděl. Zbýval mu v té chvíli, ale to jsem naštěstí ještě netušila, už jen malý kousek života. A zrovna tak mé mamince a sestřičce, s nimiž jsem se na té rampě hrůzy musela navždy rozloučit. Selekcce. Nikdy předtím jsem ten divný pojem neslyšela. Až tam: v Osvětimi. Ale viděla jsem všechno zblízka, až moc zblízka. Důstojník SS, o němž jsem se až později dozvěděla, že to byl asi doktor Mengele, rozděloval ty, kteří přijeli, do dvou skupin. Mne určil, a nevím proč, do jedné z nich. Lidem v té druhé skupině, v níž zůstal i zbytek mé židovské rodiny, byla určena rychlá smrt.

Slovo smrt však odtedka stále provázelo i nás.

Naši ženskou skupinu vedli od železniční rampy kolem ohromné, zřejmě bagrem vyhloubené jámy, v níž byla, jen tak jedno přes druhé, nedbale naházena dětská těla. Představte si: spousta nahatých dětských tělíček! Mimina i vzrostlejší předškoláci. Možná to byla jen má vzrušená představivost, ale měla jsem pocit, že aspoň některé ty děti ještě žijí a pohybují se. Esesáci právě polévali těla hořlavinou a chystali se ji zapálit. Křičely jsme hrůzou, když jsme to viděly, a snad právě to bylo účelem: aby nás takhle zastrašili a připravili na to, co je před námi.“

Jsou okamžiky, kdy každá další otázka je zbytečná.

Víme již nyní, co bylo cílem vzniku a funkce koncentračních táborů. Že to nebyla izolace skutečných či třeba jen potenciálních nepřátel režimu od ostatního obyvatelstva. Že to nebyla převýchova. Že to nebylo takzvané vymytí mozků a docílení změny názorů. Nikoli, ten cíl byl ve shrnuté podobě mnohem jednodušší: zlomení člověka, anebo ještě hlouběji nahlédnuto – popření veškerého člověčenství v člověku. Plnilo se zde to, co mnozí z velitelů a vůdčích činitelů jednotlivých táborů slovy sice různými, ale obsahově téměř shodnými svým obětem i otevřeně říkali:

„Zapomeňte, že jste byli lidmi!“

Při ohlédnutí se na onu dobu si však uvědomujeme, že to platilo oboustranně: i oni, kteří toto vše z těch či oněch důvodů konali

a propůjčovali se k tomu, přestali být v etickém slova smyslu lidskými bytostmi. Jak jinak by mohli příslušníci SS, pověřeni tímto úkolem, vytvářet v koncentračních táborech to, co lze bez většího přehánění nazvat peklem na zemi. Zacíleně se jednalo tak, aby vězňové byli zbaveni byť i sebemenšího zbytku důstojnosti a sebevědomí, nátlakem se vytvářelo prostředí, kde by byl člověk člověku vlkem, kde by neexistovala sebemenší špetka kamarádství, kde by vládla naprostá lhostejnost jedněch k druhým a vězňové by byli vydáni na pospas neustálému boji o přežití. K tomuto stavu mělo přispět i vše, o čem hovořili ti, kteří to prožili a přežili: šokující průběh prvních okamžiků v táboře, ztráta jména, ostříhání vlasů dohola, povinné ujednacení vzhledu. Uvězněným byly zabaveny i všechny osobní předměty jako psací potřeby, kapesník, fotografie rodiny. Heftlinkové, jak se vězňům říkalo, zároveň pozbyli veškeré spojení s venkem, kromě – jak tomu bylo ovšem jen v některých táborech – přísně cenzurované korespondence jednou měsíčně, a k tomu ještě povinně psané německy, tedy jazykem pro mnohé zcela cizím. K tomu všemu přistupovala neustálá nejistota, skoro až nulové hygienické možnosti, ponižující podmínky pro běžné lidské potřeby, nedostatek jídla, které navíc bylo nepředstavitelně špatné, nevzhledné a nechutné, nedostatek spánku, nejprostší ubytování – lidé spali po dvou nebo i po třech na lůžku nebo těsně přitisknuti k sobě na palandách.

„Pobyt v koncentračním táboře,“ řekla o tom česká vězeňkyně Zdenka Fantlová, „byl pro mne hroznou pocitovou ranou, která ve mně vytvořila pocit absolutní prázdnoty, takže mé vzpomínky na vše, co jsem prožila, jsou zahaleny jakousi neprůhlednou clonou mlhy. Po celou dobu, co jsem tam strávila, mně připadalo, jako by mě někdo praštil do hlavy a připravil tím o část vědomí. Dlouhou dobu jsem nemohla pochopit, že to, co prožívám, je skutečnost. Přestala jsem na cokoli myslet a cokoli pociťovat. To byla jediná pomoc, kterou mi příroda nedlouho po příchodu do lágru nabídla k boji o zachování tělesného i duševního zdraví.“

Samotný příchod byl ovšem jen smutným začátkem.

Do určité míry byly ještě snesitelnější první týdny v těch táborech, v nichž vězňové zůstávali v takzvané karanténě, kde se zjišťovalo, zda

nejsou nositeli nakažlivých nemocí. V karanténě neplatila pracovní povinnost, ale například v Osvětimi byla i karanténa trestem. Jeden z autorů této knihy do smrti nezapomene, že museli denně stát dvanáct i více hodin před barákem a blockälteste neboli blokový je celý den učil na povel nasazovat a sundávat čepici: „Mütze auf, Mütze ab!“ Už během karantény zemřely z každého transportu desítky lidí, hlavně starších a nemocných.

Karanténa trvala většinou tři týdny.

Poté vězně přemístili na normální baráky, takzvané bloky, a bylo jim určeno pracoviště a nařízen denní režim, který byl ve své podstatě souhrnem zničující dřiny a nejen tělesného, ale i psychického utrpení. Prostředí tábora zcela degradovalo duševní stav vězně. Jeho citový život byl ochuzován mimo jiné mizivým množstvím podnětů zvenčí. Někdy pak stačilo, aby vězeň dostal z domova dopis s nepříznivými zprávami, a okamžitě ztratil sílu jakkoli bojovat o svůj život. Jako den a noc se střídaly okamžiky nejhlubší skepse a zlomků nadějeplného uvažování. Někteří vězňové nacházeli pak útěchu třeba i v tom, že v sobě živili myšlenky na pomstu a vymýšleli někdy téměř až absurdní způsoby, jak by měli být jejich tyrani po válce potrestáni, k čemuž lze jaksí dopředu dodat, že se potom – když nadešel čas – některá taková dění v různých táborech opravdu, ale jen výjimečně, odehrála.

Poslední, co v člověku umírá, je prý naděje.

Snad tomu tak bude.

Proto také lidé za ostatními dráty, aspoň ti z nich, kteří si uchovali zbytky schopnosti k aspoň niternému vzdoru, čelili dennodenně tlaku prostřednictvím klamných iluzí o brzkém konci války a nacistického panství, čemuž občas podléhali i lidé zkušení a moudří, u kterých by se něco takového nepředpokládalo. Patřilo však k jakési záchranné duševní potravě všech vězňů, bez ohledu na jejich stupeň vzdělanosti, opřít se o úsloví, že není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu. Pro srovnání lze uvést, že v terezínském židovském ghettu, které bylo jakýmsi předpeklem k peklu, vládla podobná situace. Naděje na osvobození či propuštění, jimiž se tu utěšovali, se sice nenaplnily, ale brzy se zase začalo věřit neuvěřitelnému. Jedinec, který naproti tomu kladl před ostatní obraz holé skutečnosti, byl často považován takřka až za

nepřítele. E. Utitz o tom ve své studii o psychologii života vězňů napsal:

„Při velké opatrnosti bylo možno získat dílčí fakta a utvořit si z nich aspoň přibližný obraz válečných událostí. O to však stála jen menšina lidí. Většina chtěla slyšet něco zcela jiného... Jeden člověk třeba věřil, že válka skončí před začátkem zimy 1942. Druhý byl naproti tomu ztělesněnou pochybností. Ten první rozhněván a hluboce zarmoucen pravil: ‚Nevěříš-li tomu, co říkám, jsi veskrze špatný člověk.‘ Stále už jako by bylo před bezprostředním rozhodnutím války, povstáním, revolucí, zničením nepřítele. Tyto pověsti byly nepostradatelnou stravou. Kdo na ně vztáhl ruku, odňal lidem i jejich živobytí, nebo je otrávil. Když ohlášené události nenastaly, rozvalila se vlna skleslosti. Za několik dní však vykvetl opět nejružovější optimismus. Tyto pověsti měly, abych tak řekl, svůj vlastní rytmus, téměř nezávislý na skutečných vnějších událostech.“

A tak to bylo i se vším ostatním.

I s tím ze všeho nejhroznějším.

Lidskému rozumu se přičilo uvěřit, že někde na Východě jsou v jakýchsi těžko představitelných plynových komorách hromadně vražděny desetitisíce nevinných lidí. O tom, že je tomu tak a že transporty židovských obyvatel vedou z Terezína rovnou do plynu, se obyvatelé ghetta dověděli například od českého vězně Viktora Lederera, který uprchl z Osvětimi a tajně se dostal zpět do Terezína. Tam vyprávěl – jak se o tom ještě blíže dozvíme – o tom, co na vlastní oči viděl a zažil, ale stejně mu nikdo nevěřil: bylo nesitelnější se domnívat, že se ten člověk pomátl.

Docházelo prostě k postupnému mrzačení ducha.

O pocitovém světě v severoněmeckém koncentračním táboře Bergen-Belsenu se v periodiku *Internationale Hefte der Widerstandsbewegung* vyjádřila Hana Haasová z Jugoslávie: „Všichni jsou krajně podrážděni. Nedůvěra, neupřímnost se vkrádá do srdcí. Nekonečná, hanebná na pohled, páchnoucí a řvoucí bída. Přesně to chtěli nacisté. Právě to. Ponížít nás až k šílenství a v našem nitru udusit dokonce i vzpomínku na to, že jsme byly kdysi lidskými bytostmi. Ráda bych pocítila něco příjemného, estetického, vysoký a něžný cit... je to však těžké. Napínám představivost,

ale marně. Vzpomínky na krásné chvíle jsou vymazány, umělecké požitky z dřívějšíka jsou v situaci, v níž se nalézáme, něco nepochopitelného. Mozek je znehybněn, duch znásilněn. Škody v duševní oblasti jsou tak hluboké, že má člověk pocit, jako by byl za živa pohřben. Ztratil schopnost vnímat, nevzpomíná si již ani na vlastní minulost.“

Většina bývalých vězňů se shoduje v názoru, že ze všeho nejstrašnější byl pocit bezmoci: představa, že jsou každý jeden z nich jen jakýmsi pasivním předmětem teroru, že nemají možnost svůj život nijak ovlivňovat. Komu se však podařilo z tohoto začarovaného kruhu bezmocnosti uniknout, byl do určité míry zachráněn. Spojení s vězeňským kolektivem z něho opět do určité míry udělalo člověka.

I tohle však šéfové jejich vězňů věděli.

Príslušníci SS proto zcela záměrně udržovali své svěřence v neustálé nejistotě o tom, co přinese nejen další den, ale i nadcházející hodiny či minuty, vymýšleli si neustále nové změny, přesuny, transporty. Dělali vše pro to, aby se vězeň na určitém místě přespříliš neaklimatizoval a nepodařilo se mu snad – nedej bože – i získat sílu k zápolení o život. Byla to účinná metoda. Našlo se dost takových, kteří natolik otupěli krutými životními podmínkami, že volili mezi dlouhým bídným přežíváním a alespoň slušnějším pobytem v trochu snesitelnějších podmínkách – být na sebekratší dobu – onu druhou variantu. Jsou známy i extrémní případy, že se někteří hlásili na útrpné a většinou zhoubné lékařské pokusy jen proto, že esesáci tyto dobrovolníky dva až tři týdny dobře živili a nezařazovali je na transporty a selekce. Stejný zájem byl například v Osvětimi proječován o účast v pracovním komandu s názvem „kanada“, jehož příslušníci shromažďovali a třídili věci lidí z přijíždějících transportů. Dostat se do „kanady“ znamenalo mít po dva tři měsíce dostatek jídla i jiných věcí, moci vládnout nad jinými – ale pak šlo většinou celé osazenstvo komanda na smrt do plynu.

Ve všech koncentračních táborech, byť mezi nimi byly samozřejmě značné rozdíly, skutečně platilo heslo:

„Nauč se tu žít, nebo zemřeš!“

Na rychlosti, s jakou se vězeň dokázal přizpůsobit okolnostem a shromáždit zkušenosti, záviselo jeho bytí či nebytí. Životní podmínky byly nepředstavitelné. Ze čtyřia dvaceti hodin dne byli někteří až dvacet hodin

na nohou, z toho třeba sedmnáct hodin za každého počasí pod širým nebem. Nelze samozřejmě popřít v této souvislosti ani to, že touha zachránit si stůj co stůj život a zbavit se třeba ničivě dotírajícího hladu část lidí demoralizovala. Snadno se dali získat jednotlivci pro donašečské služby. Za trochu polévky se našli lidé, kteří štubového, tedy vězně odpovídajícího za pořádek na světnici, popřípadě blokaře neboli blokového, který měl v tomhle směru na starosti celý blok, informovali o všem, co se mezi vězni děje. Ne pokaždé to bylo stejné, ale se železnou zákonitostí přicházela období, kdy nikdo nikomu nevěřil, kdy každý viděl v každém zrádce, a kdy – jak se říkalo – byl „hustý vzduch“ a nikdo netušil, odkud přijde taková či onaká pohroma.

Byl tu přítomen strach jako trvalý jev.

A k tomu v zostřenější podobě strach z trestů.

I tohle byl jeden z hnacích motorů života v koncentračním táboře. Skoro až běžnými událostmi byly rány pěstí, kopance, honění sem a tam, dlouhá cvičení až do úpadu, stání celého tábora na apelplatzu po mnoho hodin. Horší už bylo odnětí stravy pro jednotlivce nebo větší skupiny či nesmírně bolestivé a ramenní klouby ničící pověšení za vzadu svázané ruce na strom či k tomu účelu zřízenou konstrukci. Obávaným trestem bylo převedení do takzvaného trestného komanda, v němž se vyžadovalo vražedné pracovní tempo provázené bičováním, anebo i přímým vražděním. V Mauthausenu, kde byly pověstné kamenné schody, vězně shazovali ze skály. Snad nejhorším z táborových trestů bylo zavření do arestu, jinak řečeno bunkru nebo temnice. V malých celách byli uvězněni nelidsky týráni a dostávali jen naprosto nedostačující porce stravy. Čech Jaroslav Bartl se v osmatřicátém se zbraní v ruce postavil v Kraslicích proti útočícím henleinovcům. Nebylo mu to zapomenuto: po obsazení českých zemí ho zatkli, týrali a pak poslali do Buchenwaldu, kde se v roce 1942 dostal do arestu. Jako zázrakem vše přežil a po osvobození o tom podal svědectví:

„Cela pro potrestané byla dva metry dlouhá, metr široká, podlaha a stěny z betonu, proti dveřím u stropu okno, nezasklené, jen zamřížované. Venku dvacetistupňový mráz, já bos, v tenké košili a spodkách, otevřeným oknem mě bodal ledový vzduch do zad. Měl jsem pocit, že

tu za dvě hodiny zajdu zimou – že tedy zmrznu. A přece jsem tu vydržel šestatřicet dní a nocí, bos, skoro nahý, ve stálé nejistotě, zda mě za chvíli neodpraví. Jíst jsem nedostal během prvních tří dnů vůbec nic. Neviděl jsem se, ale na rukou i na nohou jsem měl jen kůži a byl jsem tak slabý, že jsem chvílkami téměř ztrácel vědomí, ale pořád jsem si uvědomoval, že musím stát a nenechat se nachytat, že se opírám, že klečím nebo sedím na podlaze, hověl jsem si, jak se dalo, i když stěny a podlaha byly studené jako led a vydržel jsem jen chvíli se o ně opírat. Jen nohy, ty to musely vydržet.

Nikdo nevěděl, co bude za pět minut.

Měl-li esesák Sommer dlouhou chvíli, vzal býkovec a procházel celami. Některé vězně strašně zbil, a to zcela bez příčiny, jen tak, aby mu rychleji ubíhal čas. Za dobu mého pobytu v bunkru Sommer několikrát odemkl některou celu a vyhnal vězně ven, říkal tomu procházka, ale dost často to byla procházka bez návratu, která skončila rovnou v krematoriu, kde byli vězňové nemilosrdně ubíjeni nebo věšeni...

K nevydržení to bylo!

Ty noci bez spánku na tvrdé pryčně v ledové cele, neustálá nejistota a strach o život! Říkali jsme vždycky, že v lágru jsme jednou nohou v hrobě. V bunkru jsme v něm byli oběma nohama.

Třicátého dne mě vyvedli ven. Sommer mě nasměroval k budově kina, kam bylo nahnáno asi padesát vězňů. Uprostřed haly stál kozlík, na kterém se uskutečňovaly tělesné exekuce. Hauptsturmführer Hoven se každého zeptal, je-li zdrav. Byla to komedie, ve skutečnosti by položili na kozlík i umírajícího. Sazba byla jednotná: pětadvacet ran a esesák sem tam ještě přidal. Výprask začal. Trestaní měli za povinnost rány nahlas počítat. Počítali většinou do tří, pěti, pak se počítání změnilo v nárek a křik.

Umiňoval jsem si, že mě neuslyší rvát.

Sommer se rozmáchl a udeřil. Čekal jsem hroznou ránu, ale bylo to ještě horší, než jsem si představoval..."

Koncem třicátých let se podařilo propašovat z koncentračního tábora Lichtenburg do ciziny výňatek z tajného táborového řádu týkajícího se stupnice trestů. Citujme z něj:

„Arest v délce 8 dnů dostane:

1. Kdo sbírá podpisy pro petici.
2. Kdo nepravdivě denuncuje nebo si neprávem stěžuje.
3. Kdo napíše více než dva dopisy měsíčně nebo uvede falešné jméno.

Arest v délce 8 dnů a 25 ran holí na začátku a na konci trestu dostane:

1. Kdo urazí příslušníka SS.
2. Kdo ho odmítne pozdravit.
3. Kdo se svým chováním příčí táborovému řádu.

Arest v délce 14 dnů a dvakrát 25 ran holí dostane:

1. Kdo bez dovolení opustí pochodující kolonu.
2. Kdo se v dopisech nebo jinak nepříznivě dotkne vůdce Adolfa Hitlera nebo nacionálněsocialistického státního systému, stejně tak jako ten, kdo vychvaluje marxistické představitele, popřípadě někomu jakkoli sděluje informace o podmínkách života v táboře.
3. Kdo politizuje, pokouší se vytvořit z vězňů organizovanou skupinu, kdo napíše tajný dopis.“

Táborový řád byl ovšem jen bezcenným kusem papíru.

Krutosti vůči vězňům se odehrávaly i bez jakékoli úřední směrnice, a tedy zcela v duchu toho, co prvním jednotkám SS Totenkopf, určeným ke střežení vězňů, řekl již ve třiatřicátém roce jejich nejvyšší šéf reichsführer SS Heinrich Himmler: „Jste a musíte být nejvěrnějším nástrojem vůdce a hnutí – a stejně tak i nejobávanějším nepřítelem všech protivníků. Jsme vojáky naší nacionálně socialistické strany a jejího zápasu o budoucnost – a jako vojáci víme, že nepřítel přestane škodit pouze tehdy, když je mrtvý nebo zničen.“

Jednoduchá rovnice k vtlačování do hlav mladých a vesměs nepříliš vzdělaných mužů, kteří se náhle stali pány nad životem či smrtí mnoha lidí, jimž by za běžných okolností museli být povinováni úctou. Všichni, kteří se ocitli v koncentračních táborech, byli pro ně prostě nepřátelé. Židé, antifašisté, zajatci, kdokoli. Pociťovat vůči nim soucit by bylo zločinem. V tomto duchu je usměrňovala celá jejich příprava a následný efekt byl jednoznačný. Dalo-li vedení státu najevo, že již

neplatí zákaz zabíjet a ubližovat, pak – řečeno s psychologem Sigmundem Freudem – „zmizí i potlačování zlých choutek, které jsou skryté přítomné v každém člověku, lidé ztrácejí zábrany a dopouštějí se krutostí, potměšilostí, zrad a hrubostí, které bychom předtím pokládali za neslučitelné s jejich způsobem života“. Lze se pak divit, že v koncentračních táborech, právě tam, docházelo k ukrutnostem až nepředstavitelným? Jeden příklad z mnoha. Do Dachau přivezli židovského advokáta dr. Riesenfelda, který se hned na první pohled z příčin zřejmě náhodných znelíbil jednomu z esesmanů. Ten si Riesenfelda vytáhl z řady a zeptal se ho, jak dlouho už nejezdil na kolotoči. Když advokát – ještě nic netuše – odpověděl, že asi čtyřicet let, nacpal ho esesman do velké míchačky na beton, která muže po spuštění během pár krutých chvil zcela rozdrtila.

Není kouře bez ohně...

Tohle vše, o čem jsme až dosud hovořili, nemohlo ovšem jako ucelený systém vzniknout jen tak v meziprostoru, muselo mít někde a někdy své prvopočátky, jimiž se odstartoval další pohyb. Musela se zrodit myšlenka, která se formovala a zrála ještě předtím, než doba umožnila její rychlé převedení do reality.

A také tomu tak bylo.

Někdejší německý sociálně demokratický poslanec Gerhart H. Seger o tom svědčil v roce 1945 před mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku. „K upevnění mého přesvědčení,“ řekl pod přísahou, „že se nacionální socialisté zabývají myšlenkou vytvořit jakési soustřeďovací, tedy koncentrační tábory jako prostředek k potlačování a ponižování opozičních sil, jsem dospěl v prosinci 1932, kdy mi to bylo v soukromém rozhovoru potvrzeno přímo ústy jednoho z předních nacistických činitelů. Mám na mysli dr. Wilhelma Fricka, který byl tehdy předsedou zahraničního výboru říšského sněmu, jehož jsem byl také řádným členem. Když jsem se ptal Fricka na jeho stanovisko v záležitosti, která se právě projednávala, podrážděně odpověděl:

„No dobrá! Děláte nám těžkosti, ale to jednou přestane. Až se dostaneme k moci, všechny vás, vy chlapi mizerní, zavřeme do koncentračních táborů.““

Byl to od právníka Fricka velmi přesný odhad vývoje.

Pondělí 30. ledna 1933, krátce před polednem.

Skoro již devadesátiletý říšský prezident generál-polní maršál Paul von Hindenburg ztěžklým hlasem řekl: „A nyní, vážení pánové, s Bohem kupředu.“ Oněmi váženými pány byli členové nové vlády, která pod vedením říšského kancléře Adolfa Hitlera a vicekancléře Franze von Papena právě složila přísahu. Úřadovat započali již téhož dne odpoledne. Především bylo třeba stabilizovat situaci. Nacistický ministr vnitra dr. Frick – s jehož pozoruhodným výrokem jsme se před okamžikem seznámili – na improvizované tiskové konferenci ujišťoval: „Nebudou žádné ústavní změny. Nepřichází v úvahu zavedení nouzového stavu. Nedojde k sebemenším zákrokům proti opozičním politickým stranám.“

Slova, slova, slova.

Po celém Německu vyšla 30. ledna zvláštní vydání novin. Titulky nad úřední zprávou zrcadlily vše, co bylo pro tuto chvíli příznačné – na jedné straně závrať z úspěchu, na druhé pak nejistotu a obavy. List sociální demokracie pro jihozápadní Německo *Die Volksstimme* napsal: „Říšský kancléř Hitler! Neslýchané se stalo skutečností. Člověk, který po tolik let provozoval svou politickou kariéru nadávkami na republiku a její vedoucí činitele, byl jmenován říšským kancléřem této republiky!“ A v úvodníku listu *Frankfurter Zeitung* se objevila tato myšlenka: „Pan Hitler bude jistě jako kancléř uvítán členy své strany nesmírným jásotem. Ale my se tážeme, zda tento jásot potrvá dostatečně dlouho.“

Zatím trval.

V Berlíně se večer průvod uniformovaných i neuniformovaných nacistů s pochodněmi v rukou valil celé hodiny z temna Tiergartenu pod Brandenburskou bránu a směrem na Wilhelmstrasse. Pochodně – symbol těchto i příštích chvil. U dvou oken říšského kancléřství stáli dva vzájemně si tak nepodobní lidé: Paul von Hindenburg a Adolf Hitler. Muž, o kterém prezident ještě před několika málo dny s pohrdáním hovořil jako o rakouském kaprálovi, byl dnes tímtež prezidentem uveden do nejvyššího výkonného úřadu v zemi. Myslel Hindenburg na to, co bude dál? Nemohla ho k této úvaze přivést třeba již jen

slowa populární nacistické písně, která mu tu noc tolikrát zazněla pod okny?

„Dnes náleží nám Německo, zítra to bude celý svět.“

Noc z 30. na 31. ledna neskončila však pro führera a jeho nejbližší okolí okamžikem, kdy se zavřela okna kancléřství a zástupy příslušníků SA a SS odtáhly z Wilhelmstrasse do svých domovů a do berlínských hospod. JUDr. Hans Frank, pozdější krvavý vládce nad Polskem, popravený na sklonku roku 1946 v Norimberku, nám ve svém deníku zanechal obraz dění ve chvílích, kdy se blížilo úterní ráno: „Hitler byl ohromně dojat, byl šťasten, a přesto ho tížil výhled na ohromný úkol, který převzal... Mimo jiné prohlásil: „Toto byla nejméně krvavá revoluce světových dějin!“ Nechme samy dějiny posoudit, jakou podobu měla tato hitlerovská pseudorevoluce, která revolucí nebyla a nemohla být. Debatní kroužek v říšském kancléřství totiž brzy poté přešel ke zcela reálným starostem, zejména k nastávajícím volbám, o nichž se již, aniž by se čekalo na konečné slovo Hindenburga a vlády, mluvilo jako o hotové věci. Hitler vedl dál svůj nekonečný monolog: „Kdo se spoléhá jen na takzvaný rozum, přijde u masy vždy zkrátka. Pohnutí myslí u národa jako celku je vždy, řekl bych, ženského rodu. Na žádný volební boj jsem se ještě nikdy netěšil tolik jako na ten, který nyní začíná.“

Pokud se v deníku Hanse Franka říká čistá pravda, nejvyšší pohlavár nacistů se na předpokládané měření sil chystal s chutí. Jako kdyby čekal snadný, bezkonfliktní triumf. Pohled na dílčí i obecné okolnosti politické a mocenské situace nezaujatýma, střízlivýma očima však ukazuje – a musel ukazovat i tehdy, bez časového odstupu, že stav věcí se pro hitlerovce nenacházel ani zdaleka v tak jednoznačně výhodné poloze, jak se v euforii oslav mohlo zdát. Nové volby jako důsledek zamýšleného rozpuštění říšského sněmu neznamenal pro NSDAP a Hugenbergovu nacionalistickou stranu, jež tvořily vládní koalici, pouze manifestační potvrzení moci, nýbrž něco zcela opačného: východisko z nouze. Nacisté a nacionálové neměli totiž v křeslech sněmu většinu, Hitlerův kabinet byl vlastně menšinový. A navíc: v celé řadě říšských zemí a svobodných měst, v Bavorsku, Bádensku, Hessensku, Württembersku, v Brémách, Lübecku a Hamburku, byly u moci zemské vlády

buďto sociálně demokratické, nebo s převahou sil politického středu. Nebudou Hitlerově říšské vládě dělat potíže? Také komunisté a sociální demokraté občas hrozili možností spolupráce v boji proti hrozbě nacistického diktátu. Bylo vyloučené, že by se mohlo něco takového uskutečnit?

Řada otazníků provázela tedy první hodiny a dny působení německé vlády v čele s nesourodou dvojicí Hitler – Papen. Kancléřova často zdůrazňovaná slova, že se těší na volební zápas a vůbec na politický boj nejbližších týdnů, si tedy lze vyložit dvojím způsobem. Buďto jako chvástání kariéristy, který v zajetí prvního úspěchu nevěnuje pozornost nadcházejícím problémům. Anebo jako náznak toho, že už v noci na 31. ledna 1933 Adolf Hitler věděl, či aspoň tušil, jak se bude v zásadních rysech další situace vyvíjet.

Jinak řečeno – že již měl v hlavě konkrétní plán.

Termín voleb, 5. březen 1933, se rychle blížil.

A jejich výsledek byl nejistý.

Pročez bylo třeba něco učinit: něco zcela zásadního. V noci z 30. na 31. ledna si Goebbels poznamenal do deníku tehdy ještě nerozluštitelně zašifrované věty: „Jsme u cíle. Začíná německá revoluce... Při poradách s vůdcem určujeme taktiku pro boj s rudým terorem. Zatím nepoužijeme přímých opatření. Nejdříve musí vzplanout pokus o bolševickou revoluci. Ve vhodné chvíli pak udeříme.“

Pokus o opoziční revoluci však nepřicházel.

Jak dlouho bude třeba čekat?

Sedmadvacátého února 1933 se v Mnichově konala konference jihoněmeckých představitelů sociální demokracie a odborů. Příímý účastník Wilhelm Keil zhodnotil její průběh slovy: „Panovala sklíčená nálada a hmatatelný výsledek naše jednání nemělo.“ Vládla nejistota především v základní otázce, jaké konkrétní kroky nacisté a jejich spoluputníci v nejbližší době učiní.

Nejistota s platností pouhých několika hodin.

Večer dne 27. února 1933 vzplála budova Říšského sněmu.

Skutečně podivuhodnou shodou náhod byla toho dne, v období vrcholu předvolební kampaně, přítomna v Berlíně většina nacistických předáků. Zanedlouho se všichni sešli před živou kulisou hořícího Re-

ichstagu. Novináři se později shodli, že tento obraz připomínal výjev ze středověkých germánských legend. Hitler ve světle plamenů okamžitě hřímal věštecká slova:

„Toto je znamení od Boha! Nikdo nám nezabrání zničit naše protivníky železnou pěstí!“

Za slovy následovaly předem připravené skutky.

„Na základě článku 48 odstavce 2 říšské ústavy se v zájmu odvrácení komunistických násilných činů ohrožujících stát nařizuje toto: § 1. články 114, 115, 117, 118, 123, 124 a 153 ústavy Německé říše až na další pozbývají platnost. Omezování osobní svobody, práva svobodného projevu včetně svobody tisku, spolčovacího a shromažďovacího práva, jakož i zásahy do listovního, poštovního, telegrafního a telefonního tajemství, nařizování domovních prohlídek a konfiskace i omezování vlastnictví... je tudíž přípustné...“

Obsah citovaného dokumentu lze shrnout do několika pojmů – radikální omezení všech svobod, nejvyšší tresty, legalizace násilí, možnost vzniku koncentračních táborů pro třeba jen potenciální odpůrců režimu. Podepsáni: říšský prezident von Hindenburg, kancléř Adolf Hitler, říšský ministr vnitra Frick, říšský ministr spravedlnosti dr. Gürtner. Toto proslulé „nařízení říšského prezidenta na ochranu národa a státu“ svými pěti paragrafy oficiálně přeměnilo zemi v nacistickou diktaturu a do všech důsledků platilo déle, než kdokoliv čekal – až do května pětáctýřicátého roku.

Vedle podpisů bylo datum: 28. únor 1933.

To ještě stoupal mlhavý kouř ze spáleniště budovy Říšského sněmu – a do blížících se parlamentních voleb zbýval jediný týden.

Říšský kancléř jezdil z místa na místo a řečnil.

Ale nejenom on.

Na stranickém předvolebním shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem vystoupil Hermann Göring, muž činu v nacistickém vedení, a vyslovil při této příležitosti jedno z nejcyiničtějších prohlášení, jaké kdy v novověku učinil veřejný činitel: „Němečtí soukmenovci! Opatření, která uskutečňuji, nemohou být oslabována nějakými právníckými úvahami. Mým úkolem není vykonávat spravedlnost, nýbrž ničit a vyhlazovat... Samozřejmě že moc státu a policie využiji až do nejkrajnější míry,

v tomhle směru si, moji milí protivníci, nečiňte žádné falešné naděje. Avšak boj na život a na smrt, kdy ucítíte mou tvrdou pěst v zátylku, povedu ruku v ruce s těmihle zde dole – s hnědými košilemi!“

Navzdory tomu všemu výsledky voleb nacisty zklamaly.

Spolu s koaličními nacionály Alfreda Hugenberga potřebovali získat dvoutřetinovou většinu, aby mohli zcela ovládnout Říšský sněm. Nezískali ji, vybojovali si se všemi ranami pod pás jenom kolem 52 procent, tedy 340 z celkového počtu 674 křesel. Potřebovali zcela umlčet levicovou opozici. Neumlčeli ji – sociální demokraté obdrželi 120 mandátů, čili 7 181 620 hlasů, a komunisty volilo 4 848 058 německých občanů, což představovalo 81 mandátů. Konkrétně například ve Velkém Berlíně převyšoval počet hlasů pro sociální demokraty a komunisty součet hlasů nacistů a nacionálů. Špatně nedopadla ani středová strana Zentrum a některá další občanská uskupení.

Když tedy hitlerovci uspořádali v pondělí 6. března večer velkolepé oslavy volebního vítězství v berlínském Sportovním paláci, bylo to pokrytectví. Výsledek voleb se nedal považovat ani za úspěch, natož pak za triumf. Věděli to. Navenek jásali, sami mezi sebou projevovali zklamání. Svědčí o tom i tehdejší roztrpčený Hitlerův výrok, pronesený v soukromí:

„Tohle nevyšlo, jak jsme si představovali. Budeme muset hledat jiné cesty.“

Onu „jinou cestu“ představoval především vystupňovaný teror. Zatykáním opozičních poslanců a bezpříkladným nátlakem si poměrem hlasů 441:94 prosadili přijetí zmocňovacího zákona, který v podstatě vyřadil z běžné činnosti parlamentní státní systém, o čemž říšský kancléř s otevřeností až překvapivou řekl: „Zcela by odporovalo smyslu nacionálního pozdvižení a neplnilo by zamýšlený účel, kdyby si vláda pro svá opatření musela připad za případem cestou složitěho jednání vyprošovat souhlas říšského sněmu.“ Pak si již nemuseli vyprošovat vůbec nic a mohli dle libosti zastrašovat a mstít se. Tisíce sociálně demokratických, komunistických, odborových, církevních, liberálních i konzervativních činitelů a politických aktivistů, stejně jako třeba představitelů nezávislé inteligence a uměleckých kruhů, odvezla zvláštní přepadová koman-

da SA a SS. Dokořán se nově příchozím otevřely brány desítek věznic a urychleně zřizovaných koncentračních táborů.

Jedním z těch desítek byl lágr Fuhlsbüttel v Hamburku.

Jedním z těch tisíců byl dr. Fritz Alexander Solmitz z Lübecku, jehož osud je středobodem dramatického a onu dobu nanejvýš charakterizujícího příběhu, jemuž budou věnovány následující stránky.

OSUDY /1

Zkouška

MINULOST /I

Pár týdnů chybělo do konce třiatřicátého roku.

Hranice mezi hitlerovským Německem a Československem tajně překročil dvaatřicetiletý Willi Bredel, levicový antifašistický publicista a ilegální pracovník, původním povoláním kovosoustružník v loděnicích. Vynuceně opouštěl vlast a asi netušil, že na dobu dlouhých dvanácti let. Byl pohublý a ve tváři měl vepsáno několikaměsíční utrpení v hamburském koncentračním táboře Fuhlsbüttel. Odcházel bez zavazadel, jen pár nezbytností se vešlo do kapes a příručního batohu, v hlavě si však z Německa odnášel slova, věty a odstavce knihy, kterou hodlal napsat.

Slib sobě samému splnil během několika měsíců v Praze.

Knihu s názvem *Die Prüfung* (Zkouška) o rok později v německém jazyce vydalo londýnské nakladatelství Malik. V recenzi s názvem *Tucet zatykačů*, otištěné poté v Herzfeldově exilovém časopise *Neue Deutsche Blätter*, se o ní uvádí:

„Až budou tuto knihu číst v Hamburku, poznají skutečné postavy románu. Jsou označeny svými pravými jmény. Toto literární dílo je natolik protokolem, že obsahuje tucet zatykačů na zločince, kteří jsou horší než mýty obklopení masoví vilní vrahové jako byli Haarmann, Kürten a další. Dozorci Dusenschön, Harms, Zirbes, Meisel, König, říšský místodržící Kaufmann, velitel tábora Ellerhusen – ti všichni provozují ještě dnes své podlé řemeslo, jsou vážení, chodí po ulici, opíjejí se při kamarádských večírcích. Německé úřady, kterým se Bredelova kniha

zaslala, by je nemusely dlouho hledat, kdyby neschvalovaly jejich jednání. Jsou to lidé, kteří skládali služební přísahu, jsou dosazeni do úřadu, anebo vojensky zařazeni. Nevěřme tomu – nic se jim nestane: to, co dělají, se v „třetí říši“ nazývá věrným plněním povinnosti. Ale Bredelova ušlechtilá, silná kniha bude ještě svědčit před mnoha instancemi.“

Svědčit...?

Dlouho, předlouho musela tato slova čekat na své naplnění.

SOUD/I

Muž, který v září dvaasedesátého roku usedl na lavici obžalovaných, vstoupil do jednacího sálu bez úředního doprovodu: hamburský porotní soud ho hodlal po dobu, kdy bude zvažovat jeho vinu, ponechat na svobodě. Přicházel tedy sám, ale provázely ho pohledy diváků, kteří si předchozí představy porovnávali se skutečností. Jeho šedý oblek byl dobře ušitý, vzal si k němu bílou košili. Když seděl, poněkud se hrbil, jakmile však vstal, napřímil se a prsty přiložil ke švům kalhot, měl pečlivě upravené vlasy, kruhy pod očima a úzce sevřené rty, za jeho hranatým čelem by nikdo nehledal dramatickou minulost. Povoláním byl nyní vedoucím zakázkového oddělení u velké zasilatelské firmy a bydlel v cihlovém domě na hamburské Diagonalstrasse 36.

„Zahajuji přelíčení,“ oznámil předseda porotního soudu dr. Fedder.

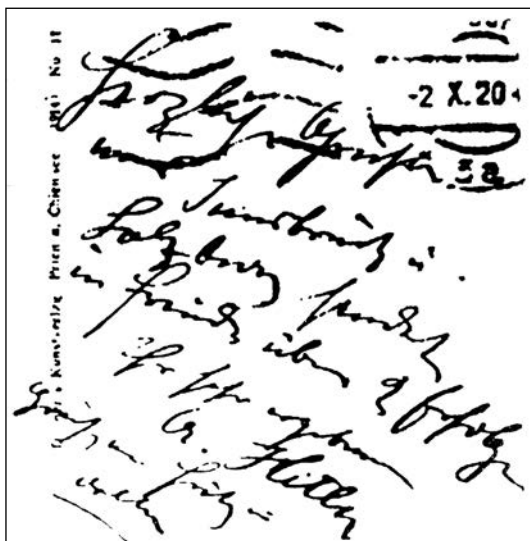
Státní návladní, zastupující žalobu, byl relativně mladý a vyzářovala z něho nervozita před startem velkého přelíčení, jež určité připoutá pozornost veřejnosti, tvář obhájce byla naopak zcela klidná: prominentní hamburský advokát dr. Wandschneider měl již za sebou mnohé podobné bitvy, v nichž většinou zvítězil.

„Případ,“ pokračoval dr. Fedder, „který máme řešit, je pozoruhodný mimo jiné tím, že nás nutí vrátit se o plných devěťadvacet let nazpět a důkladně, s citlivostí lékárnických vah posuzovat a snažit se současně i pochopit mnohé z toho, co se tehdy stalo. Nuže, přistupme k věci. Jmenujete se, pane obžalovaný, Willi Dusenschön a je vám pětapadesát let. Souhlasí?“

„Ano.“

Rok 1933: nacisté v čele s Adolfem Hitlerem – jehož pismo prokazovalo nesporné paranoické rysy – se prodrali k moci.

„Vypovídejte o svém životě!“

„Otec byl zaměstnán v obchodě. Padl v první světové válce, matka po něm dostávala menší penzi. Po obecné škole jsem nastoupil do učení a pak jsem pracoval v kanceláři olejářské firmy. V roce 1932, kdy mi bylo pětadvacet, jsem přišel o místo a...“

„V té době jste byl již zapojen v nějaké organizaci?“

„Ano, nejdříve u skautů. Potom jsem vstoupil do branného svazu. O něco později jsem se jako příslušník nacistické strany stal členem SA a brzy nato jsem přestoupil k jednotkám SS.“

„Co jste dělal v rámci SS před příchodem Hitlera k moci?“

„Jen všeobecnou službu. Především jsme procházeli brannou přípravou a starali jsme se také o osobní ochranu vůdců strany.“

„Docházelo k srážkám s politickými protivníky?“

„Velmi často. Nejúporněji jsme bojovali s komunisty, kteří měli zejména v Hamburku velmi silné pozice.“

„Kdy a jak jste se dostal k vedoucí funkci v koncentračním táboře Fuhlsbüttel?“

„To bylo na jaře třiatřicátého. Neměl jsem tehdy žádné stálé zaměstnání a byl jsem tam odvelen. Řekli mi prostě, že si mám vzít polní výstroj a přijít k hamburskému nádraží Ohlsdorf. Tam že dostanu další rozkazy.“

„Neptal jste se předem, o jakou práci jde?“

„Ne. Nebylo ve zvyku na cokoli se ptát – něco takového v SS neexistovalo.“

„Co se dělo dál?“

„Když jsem uviděl skupinu, která se sešla na nádraží, automaticky jsem převzal velení, protože jako SS-sturmführer jsem měl nejvyšší hodnost. Později jsem se zřejmě z téhož důvodu stal zástupcem velitele tohoto koncentračního tábora. Ve Fuhlsbüttelu, který se teprve dobudoval do konečné podoby, jsme se nejdříve cvičili ve střelbě.“

„A pak přišli první političtí vězni?“

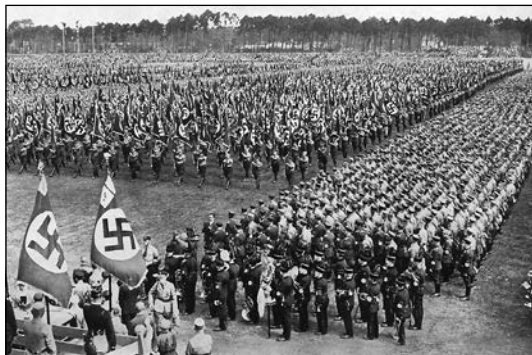
„Ano, pak přišli lidé. Bylo jich mnohem víc, než jsme čekali.“

„Byly dány pokyny, jak s nimi zacházet?“

„Myslím, že jednou k nám při nějakém shromáždění promluvil hamburský župní vedoucí NSDAP a říšský místodržící Kaufmann.“

Řekl, že se s vězni jako s našimi úhlavními nepřáteli má zacházet tvrdě, ale že snad nemají být zbytečně týráni tak, aby to na nich nechalo trvalé následky, protože se s nimi do budoucna počítá na nucené práce. Nic přesnějšího si nepamatuji.“

„Došlo však hned při příchodu vězňů k týrání?“

Konaly se velkoparády vítězů...

„No – vlastně ano, mnozí museli při příchodím nástupu dlouho stát.“

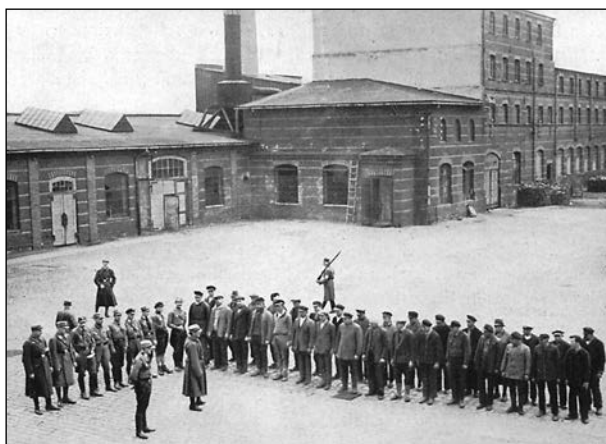
„Museli stát v pozoru celé hodiny, aniž by se směli třeba jen sebe-méně pohnout? A když se pohnuli, byli bití a kopáni?“

„Snad to tak bylo.“

„Co bylo cílem tak tvrdého počátečního postupu?“

„Dát vězňům najevo, kdo je v táboře pánem.“

„Myslíte, že se vám tento záměr dařil?“

*... ale docházelo i k zákrokům proti opozici, k zatýkání
a vzniku prvních koncentračních táborů.*

„Myslím, že ano.“

„Jakou formou vás jmenovali do služebního postavení zástupce velitele tábora?“

„Nějak zcela oficiálně jsem jmenován – pokud si vzpomínám – nebyl, byla to přece revoluční doba a vše přicházelo jaksi samo od sebe.“

„Měl jste své strážní mužstvo pevně v rukou?“

„Šlo většinou o mladé lidi. Kromě Zirbese bylo nejstaršímu, stejně jako mně, kolem pětadvaceti let. Snažil jsem se je stmelit v kolektiv.“

„Instruoval jste své podřízené o nakládání s těmi, které měli hlídat?“

„Já sám jsem přece, jak už jsem řekl, nedostal žádné instrukce. Vše se odbývalo dost živelně.“

„Takže vám, jinými slovy řečeno, byli ti lidé vydáni na milost či nemilost a záleželo jen na vaši blahovůli, jaký bude jejich úděl?“

„Dá se to tak říct.“

„Komu byl vlastně koncentrační tábor podřízen?“

„O to jsem se nestaral.“

„Nestaral jste se? Ale s tím přece souvisí spousta záležitostí. Třeba – kdo vám a vašim podřízeným vyplácel mzdu?“

„Nevzpomínám si. Peníze pokaždé někdo přivezl a o víc jsme se nestarali.“

„To, co říkáte, ve mně vzbuzuje dojem, že koncentrační tábor Fuhlsbüttel byl cosi jako polosoukromá instituce, kde si každý dělal, co ho zrovna napadlo. Bylo to tak?“

„Nevím, co k tomu dodat. Musel bych jen znovu opakovat, že to byla...“

„Ano, revoluční doba, tuto větu jsme od vás již slyšeli. Podívejme se tedy blíže na podobu té revoluční doby. Pane Dusenschöne, šťval jste svého psa na vězně?“

„Ne, nějak přímo jsem ho nešťval. Ale připouštím, že vězně někdy kousal.“

„Věžňové museli klusat přes dvůr, plazit se po loktech a poskakovat v dřepu. To vše se označovalo výsměšným názvem Freizeit – doba volná. Zakročil jste proti takovému dění?“

„Nemohu vyloučit, že se takové věci stávaly. Já měl ovšem na starosti mnoho věcí, takže jsem se nemohl všemu do podrobností věnovat.“

„Vy a další dozorcí jste měli u sebe biče. Kdo vám tyto předměty dodal?“

„Pokud vím, tak biče došly od gestapa.“

„Používal jste vy sám tento bič darovaný vám gestapem? Bil jste vězně – třeba při výsleších?“

„Je to možné.“

„Často?“

„Nevím, čemu říkáte často. Docházelo k tomu, nemá cenu něco takového popírat. Vnímali jsme tu dobu jako střet, v němž jde o budoucnost Německa.“

„Domnívali jste se, že s pomocí biče, jímž tlučete bezbranné lidi, lze zajistit Německu lepší budoucnost? Opravdu? S jakými vlastně ideály a představami jste přistupoval ke svým povinnostem ve Fuhlsbüttelu?“

„Prožívali jsme jakousi trvalou emoci – je-li to přesné slovo. Tvrdili nám, že věžňové jsou samí velezrádci a zemězrádci. Neuměli jsme dělat rozdíly mezi velkou a malou vinou našich svěřenců. Domnívali jsme se, že kdyby zvítězili ti druzí, jednali by s námi stejně. Byli jsme prostě zfanatizovaní mladí lidé, tím je řečeno vše.“

„Přejděme nyní, pane obžalovaný, k věcné podstatě obžaloby. Je vám známo jméno dr. Fritze Alexandra Solmitze? Vzpomínáte si na něho?“

„Jen velmi mlhavě.“

MINULOST /II

První výslech zadrženého.

„Jméno?“

„Dr. Solmitz.“

A hned i první rány. Tehdy čtyřicetiletý dr. Solmitz prožil celý život v Lübecku – a tamní nacisté s ním měli již delší čas nevyřízené účty. Od roku 1924 působil Solmitz jako vnitropolitický redaktor sociálně

demokratického listu *Volksbote*. Angažoval se také veřejně: ve funkci člena městského zastupitelstva. Osobní zkušenosti dobrovolníka z první světové války, získané na západní frontě, z něho učinily zásadního odpůrce militarismu, nacionální socialismus tudíž bytostně nenáviděl a dával tento svůj odpor radikálně najevo. Po nástupu hitlerovců

Požár Reichstagu urychlil dění.

k moci tušil osobní ohrožení, ale nechtěl ustupovat před zvůli a odmítl i nabídky na odchod do emigrace. Na jaře 1933 se zúčastnil předvolebního boje a mimo jiné tehdy v kruhu svých známých – z nichž jeden byl zřejmě nacistickým donašečem – označil požár Reichstagu jako záměrně naaranžovanou provokaci...

Zatkli ho pár dnů po volbách.

Několik týdnů strávil přímo v lübeckém vězení. Německo v té době prožívalo další kapitoly své křížové cesty. Říšský sněm spáchal mravně i prakticky sebevraždu, když Hitlerově vládě odhlasoval plné moci, 2. května přepadly bojůvky SS a SA odborové ústředny a zabavily veškerý odborářský majetek, 15. května přišli ke slovu novodobí Koniášové – na veřejných hranicích hořely antinacistické knihy. Dr. Solmitz nic z toho netušil. Čekal ho transport z přeplněného lübeckého kriminálu do nově zřízeného hamburského koncentračního tábora Fuhlsbüttel, přezdívaného Kolafu (Konzentrationslager Fuhlsbüttel).

Soud /III

Dr. Fedder: „Paní Solmitzová, svědecká výpověď vás svou právní i etickou podstatou zavazuje k čisté pravdě, nesmíte být zaujatá, i když bych to u vás chápal.“

„Rozumím vám. Prosím, abyste na mé pocity nebrali ohledy. Pravdivě odpovím na všechny otázky.“

„Vypovídejte o svém manželovi. Jaký byl jeho osobní postoj k životu?“

„Měl v sobě neobyčejně silný smysl pro životní cíl a spravedlnost. Předpokládám ovšem, že od okamžiku zatčení nahlížel svůj další osud velmi černě. Znal přece dopodrobna nejen ideologii, ale i metody nacionálního socialismu, mnohokrát se k tomu veřejně vyslovoval a psal o tom ve svých článcích.“

„Jaké byly podmínky jeho věznění? Víte o tom něco?“

„Zpočátku to nebylo nejhorší. V lübecké soudní věznici směl ještě číst a psát dopisy, dokonce jsem ho mohla i několikrát navštívit. Pak ho však dopravili do Hamburku – myslím, že k tomu došlo v květnu

1933. Od té chvíle vše ustalo. Návštěvy i dopisy. Ale já jsem stále ještě doufala, že dosáhnu jeho propuštění.“

„Měla jste pro tuto naději konkrétní důvody?“

„Ano. Po několika měsících se mi s pomocí několika přátel dokonce podařilo dosáhnout určitého úspěchu. Od Lübeckého soudu jsem obdržela dopis, v němž se psalo: ‚Senát nařídil propuštění vašeho muže dr. Solmitze. Jeho propuštění se uskuteční, jestliže budou jako kauce složeny cenné papíry v hodnotě 50 000 marek. Propuštěný se musí současně zavázat, že se již nikdy nezúčastní agitace proti německé říšské vládě a proti nacionálně socialistické straně. Nesmí se také vrátit do Lübecku.‘ Měla jsem z tohoto sdělení ohromnou radost a nechtěla jsem zmeškat ani hodinu. Jela jsem 9. září 1933 do Fuhlsbüttelu a přivezla jsem manželovi v kufru civilní oblek a čisté prádlo. Mladý a světlolasý sturmführer v uniformě SS mi však stroze řekl: ‚O nějakém propuštění vašeho muže nic nevím.‘ Dál se o tom se mnou odmítl jakkoli bavit. Byla jsem zoufalá.“

„Paní Solmitzová, otočte se, prosím. Je muž na lavici obžalovaných oním tehdejším sturmführerem?“

„Chci být spravedlivá, můj muž by to ode mne, pokud by žil, také žádal. Uplynula už sice velmi dlouhá doba, ale tehdy v září 1933 ve Fuhlsbüttelu to pro mne byla natolik osudová chvíle, že mi zůstane až do smrti v paměti. Ano, je to zcela jistě on.“

Dr. Fedder: „Pane Dusenschöne, poznáváte svědkyni?“

„Ne.“

„Osobně s vámi hovořila o osudu svého manžela.“

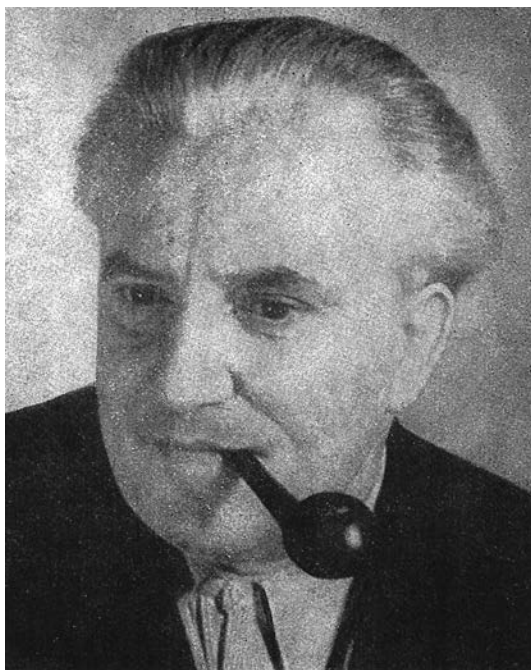
„Pochopte, že za mnou přicházelo mnoho takových žen.“

MINULOST /III

O pouhý týden později došel pak Carolině Solmitzové úřední dopis: „Sděluji vám, jak je mou povinností,“ psalo se tu těžkopádnou němčinou, „že vězeň v ochranné vazbě dr. Fritz Alexander Solmitz učinil svému životu konec oběšením.“ Krutá věta, kterou dlouho nemohla pochopit. Navštívila Lübecký senát: soudní úředníci krčili rameny s tím, že koncentrační tábory nespadají pod jejich pravomoc.

Volala samozřejmě také do Fuhlsbüttelu...

Spisovatel Willi Bredel ve své knize *Zkouška*, napsané v pražském exilu již v roce 1934, tuto scénu literárně zaznamenal:

Willi Bredel.

„O pár hodin později hovoří scharführer Riedel telefonicky s paní Solmitzovou: ‚Promiňte, milostivá paní, já osobně na tom přece nemohu nic změnit... Ne, ani vedení tábora... Vždyť jsem vám už říkal, že státní policie nařídila nevydat mrtvolu vašeho muže. Spojte se s nimi... Ne, velitel tábora není přítomen... Jeho zástupce?‘ Riedel se podíval na sturmführera Dusenschöna, který stál v místnosti, ale rukou dával energické znamení. ‚Bohužel, není přítomen ani zástupce velitele... Co? Jakže? Dovolte! Jak můžete tvrdit něco takového...? Cože...? To je trestné, paní Solmitzová.... Cože...? Promiňte, ale nemohu vás déle poslouchat!‘

Riedel zavěsil a rozpačitě se podíval na sturmführera.

„Tak co?“ směje se Dusenschön. „Ulevila si?“

„Proč to vždycky necháváš na mně?“

„Něco přece musíš dělat! Kdo by se toho měl ujmout? Velitel? Nemůžeš přece žádat, aby šel vyslovit soustrast ženě každého vězně, který se oběsí...“

V té chvíli vyjíždí auto se Solmitzovou mrtvolou přes bránu k budově A a kolem velitelství. Riedel a Dusenschön se dívají z okna. Scharführer Harden, jako by se ho to netýkalo, zůstává sedět za svým psacím stolem.

Velká, dvojmo zabezpečená vězeňská brána se otevírá.

Než šofér pohřebního vozu znovu přidal plyn, třikrát zatroubil.“

SOUD /IV

Dr. Fedder: „Pane svědku Zirbesi, kolik je vám let?“

„Třiašedesát.“

„Jak jste se dostal do Fuhlsbüttelu?“

„Původně jsem měl společně se svou nevěstou hospodu v hamburské zábavní čtvrti St. Pauli, později jsem vstoupil do námořních oddílů SA a nakonec mne přeradili k SS a určili za strážmistra v táboře, kterému se říkalo Kolafu.“

„Byl jste již trestán za činy, kterých jste se dopustil v éře nacistické říše?“

„Odpykal jsem si trest v káznici.“

„Působil jste také na frontě?“

„Ne, pouze v obsazených územích.“

„Vraťme se k Fuhlsbüttelu. Byli tam věžňové biti?“

„Samozřejmě se to dost často stávalo. Když nechtěl některý z nich vypovídat, dopravili jsme ho do sklepa a tam byl zmlácen.“

„Dělal jste to sám?“

„Ne, na to jsem si vždy bral s sebou tři muže.“

„Čím jste vězně bili?“

„No přece býkovci.“

„Co je to vlastně takový býkovec? Naštěstí jsem nikdy v životě neměl tak odporný předmět v ruce.“

„Je to kus vysušené býčí kůže zašitý do plachtoviny.“

„Děkuji vám, pane Zirbesi, budu si to pamatovat. A nyní k podstatě věci. Případ dr. Solmitze vám zůstal v paměti?“

„Ano, dost přesně.“

„Bil obžalovaný Willi Dusenschön vězně Solmitze?“

„Bil ho. Na to si vzpomínám. Solmitz se choval statečně.“

„Jak jste se dozvěděl o smrti pana Solmitze?“

„Ráno mě vzbudil můj písař Lehmann. Povídá: ‚Vstávej, Roberte, jeden se oběsil.‘ Šel jsem jen tak v podvlékačkách k té cele na mém bloku číslo jedna. Visel na rouře parního topení u stropu. Sám jsem ho odřízl. Hned jsem si řekl: ‚Nikdo nám neuvěří, že se tu někdo oběsil den před odchodem z lágru.‘ Protože pan dr. Solmitz měl být opravdu následujícího dne propuštěn. Mně je vůbec záhadou, proč se ten člověk dostal do koncentračního tábora. Vždyť snad nic tak špatného neudělal.“

MINULOST /IV

Carolina Solmitzová měla ve svých genech obdivuhodnou vytrvalost. Nakonec si přece jen prosadila návštěvu hamburské márnice. Tělo mrtvého bylo přikryto prostěradlem, přes čelo dr. Fritze

Jen tato velmi nedokonalá fotografie zachycuje tvář obávaného dozorce z Fuhlsbüttelu Williho Dusenschöna.

Alexandra Solmitze se však táhla hluboká, dlouhá jizva, kterou nikdy předtím neměl. Právní zástupce rodiny dr. Herbert Ruscheweyh, který již předtím pomáhal při pokusech o Solmitzovo osvobození, přivezl později kufr s věcmi mrtvého. Paní Solmitzová vše důkladně prohledala, protože si neuměla představit, že by se jí muž nepokusil něco vzkázat.

Rozpárala všechny švy oděvů – nic.

U kufru odtrhla víko – rovněž bez výsledku.

Teprve později ji za přítomnosti dr. Ruscheweyha napadlo otevřít i kapesní hodinky. Pod druhým víčkem našla devatenáct cigaretových papírků: byly hustě popsány písmem, které tak dobře znala.

Soud /V

Dr. Fedder: „Představte se, pane svědku.“

„Jsem profesor Herbert Ruscheweyh, sedmdesátiletý, před dvěma roky jsem odešel na odpočinek z funkce prezidenta hamburského vrchního zemského soudu.“

„A v roce 1933...?“

„V tom čase jsem působil jako advokát a lübecká rodina Solmitzových patřila k mým klientům. Spjovaly nás však i přátelské vztahy, protože jsem se v mnohém ztotožňoval s politickými i humanistickými postoji dr. Fritze Solmitze a jeho manželky, které byly vzácně jednotné.“

„Vypovídejte o úkrytu v hodinkách dr. Solmitze.“

„Paní Solmitzová v mé přítomnosti a po delším rozvažování odstranila z kapesních hodinek obě víčka a našla zápisky na lístcích cigaretového papíru.“

„Měl jste v té době povědomost o písmu dr. Solmitze?“

„Ano.“

„Poznal jste tedy rukopis na oněch lístcích?“

„Bez pochybností mohu říci, že tyto tajné zápisky pořídila ruka dr. Solmitze.“

„Předložím vám, pane svědku, zvětšené fotokopie. Jsou to zmiňované lístky z hodinek dr. Solmitze?“

„Ano, zcela jistě...“

MINULOST /V

Křížová cesta dr. Fritze Alexandra Solmitze, zkratkovitě, ale o to sugestivněji vylíčená drobným písmem na devatenácti lístcích cigaretového papíru, byla nejen svědectvím o chmurné éře násilí – ale současně také obžalobou: obžalobou systému i jednotlivce:

„Šest mužů s býkovci mne vleče do sklepa. Křičí: ‚Ohni se!‘ Upadl jsem. ‚To prase simuluje!‘ smějí se a vrhají se na mne. Krev ze mne prýští, ale stále nepřichází vytoužené bezvědomí. V cele řeknou potom lékaři: ‚Spadlo mu na hlavu sklápěcí okno, on má takovou měkkou palici.‘“

A na jiném místě:

„Každou noc jsou slyšet úderý bičem, výkřiky a sténání, je hrozné to vnímat. Často přicházejí ke mně. Nahlédnuto z vyššího hlediska však to, že jsem týrán já, není zase tak důležité. Stydím se za svůj strach, styděl bych se však asi mnohem víc, kdybych patřil mezi mučitele... Život ve Fuhlsbüttelu se podobá peklu... Při všem, co zlého se děje, je pokaždé světlolasý SS-sturmführer s řídkým obočím. Stále mi říká: ‚Škoda, žeš nechcipl hned. Oběs se přece – odtud se stejně nikdy nedostaneš!‘“

Na poslední z papírků se vešly jen čtyři věty:

„Už to nelze déle snášet. Je výrok ‚raději zemřít, než žít jako otrok‘ míněn vážně, anebo je to pouhá fráze? Musím se rozhodnout: buď se stále třást – anebo se chopit provazu. Žij blaze...“

Lze k tomu něco dodat?

Snad jen zcela věcnou připomínku: jediným SS-sturmführerem ve Fuhlsbüttelu byl tehdy světlolasý muž s řídkým obočím. Člověk, který až o čtvrt století později usedl na lavici obžalovaných.

SOUD /VI

Ano, přesně tolik jich bylo.

Devatenáct cigaretových papírků tajně propašovaných z Fuhlsbüttelu, kde dr. Solmitz spáchal údajnou sebevraždu. Nyní šlo o vinu muže jménem Willi Dusenschön. Nejen však o to: byl to proces, který vyvolával duchy minulosti. „Jen Bůh, kriminalisté a soud jsou schopni vrátit dění,

jež se kdysi odehrálo, do tehdejšího řečiště času, činů a souvislostí,“ říká se. Anebo se o to alespoň pokusit. Tak, jak se o to pokusil hamburský soud.

Předseda porotního senátu dr. Fedder oslovil dalšího svědka: „Seznamte nás, prosím, s vaším jménem, věkem a povoláním.“

„Jmenuji se Schnappauf, je mi dvašedesát let a stále ještě pracuji jako praktický lékař.“

„Jaké postavení jste měl v roce 1933?“

„Zdravotní úřad mne určil pro nemocniční oddělení koncentračního tábora Fuhlsbüttel.“

„Věděl jste, pane doktore, o násilnostech, ke kterým v táboře docházelo?“

„Musím říci, že jsem leccos tušil, i když jsem ničemu takovému nebyl osobně přítomen. Na tělech vězňů jsem však několikrát zjistil stopy týrání. Třeba podlitiny po bičování a časté zranění hlavy a obličeje.“

„Podal jste o tom hlášení?“

„Komu? To nebylo dost dobře možné. Nacházeli jsme se, snad se to tak dá říct, ve zcela zvláštním čase, takže...“

„Dobrá. Je vám známo, kdo to byl dr. Solmitz?“

„Mlhavě si na něho vzpomínám. Snad proto, že to byl můj první případ úmrtí ve Fuhlsbüttelu.“

„V jakém stavu jste našel mrtvolu?“

„Myslím, že již ležela na zemi.“

„To bylo v cele?“

„Ano. Snad.“

„Nacházely se na těle mrtvého stopy po týrání?“

„Skutečně si nevzpomínám.“

„Na košili měl prý velké skvrny od krve. Jiný lékař, který viděl mrtvého, vypověděl, že Solmitzova záda vypadala jako seřaďovací nádraží...“

„Už nic víc nevím. Proto jsem také nechťel v této věci přísahat. Člověk toho tolik slyší o křivých přísahách...“

„Jmenuji se Dünekamp. Delší čas mě tehdy věznili ve Fuhlsbüttelu. Nyní pracuji jako bagrista.“

Dr. Fedder: „Co víte o sebevraždě dr. Solmitze, pane svědku?“

„Proč se zde pořád hovoří o sebevraždě?! Vždyť je to nesmysl. Solmitz nezemřel dobrovolně, toho pověsili!“

„Máte pro toto své tvrzení důkazy?“

„Pracoval jsem ve Fuhlsbüttelu ve skladu oděvů. V souvislosti se smrtí dr. Solmitze mi řekl jeden z dozorců: ‚Uniforma mě doslova pálí na těle, ale když se na tom odmítnu podílet, přijdu na řadu já sám.‘ Měl jsem příležitost poznat dr. Solmitze velmi dobře. Nedlouho před svým koncem se mi svěřil: ‚Snad to již nebude dlouho trvat a budu propuštěn.‘ Považoval jsem ho za člověka s vůlí žít. Zřejmě ho tak strašně ztýrali, že se nemohli odvážit propustit ho v takovém stavu na svobodu. Proto se předstírala sebevražda.“

„Znovu se vás musím ptát po důkazech.“

„Je to přece logické. Proboha, umíte si představit, jak vypadá tělo člověka, kterého po dlouhou dobu den co den bičují?“

Dr. Fedder: „Jmenujete se tedy, pane svědku, Otto Passarge, jste jedenasedmdesátiletý. Do nacistického příchodu k moci v roce 1933 jste byl starostou města Lübeck. Znal jste dr. Solmitze?“

„Velmi dobře jsem ho znal z jeho veřejného a žurnalistického působení v Lübecku. Protinacistické články dr. Solmitze měly velký ohlas. Později jsme se opět setkali ve Fuhlsbüttelu. Jako vězeň s vězněm. Tam si s námi dělali, co chtěli. Neustále se mlátilo. Bylo to děsné...“

„Co víte o smrti dr. Solmitze?“

„Celým blokem tehdy prolétla zpráva, že dr. Solmitze pověsili, aby ho nemuseli propustit. Chci-li být však korektní, musím dodat, že Fuhlsbüttel stále žil všelijakými pověstmi. Co jiného nám zbývalo.“

Předseda porotního senátu dr. Fedder: „Pane svědku Müllere, řekněte nám něco o sobě.“

„Pocházím rovněž z Lübecku a stejně jako dr. Solmitz jsem se po příchodu nacistů k moci dostal pro svou antifašistickou minulost do koncentračního tábora Fuhlsbüttel. A vím, z jakých konkrétních příčin začalo martyrium dr. Solmitze.“

„Upřesněte své tvrzení.“

„Nacistickým policejním prezidentem v Lübecku byl jistý Walter Schröder. A právě Schröder přijel v polovině září 1933 do Fuhlsbüttelu v čele zvláštní komise, která pak jednostranně informovala vedení lágru o údajných zločinech vězňů z Lübecku a tím velmi negativně ovlivnila zacházení s těmito lidmi. O dr. Solmitzovi museli říci jen to nejhorší, protože od té chvíle začal pro něho nekonečný řetěz utrpení. Přeložili ho do samoty, několik dnů mu na Dusenschönův příkaz nedali najíst. A začaly ty děsivě pravidelné každodenní návštěvy s bičí a důtkami.“

„Jste si jist tím, co říkáte?“

„Zcela! Schröder je nesporně vinen...“

„Pane svědku, nemůžete zde pronášet obžalovací řeč!“

„A představte si, pane předsedo, že tento Schröder obdržel pětadesát tisíc marek odškodného a měsíčně dostává dvanáct set marek penze...“

„Soud s vámi nehodlá a ani nesmí vést dialog v podobném duchu. Uvědomte si to, prosím.“

MINULOST /VI

Čas tehdy jen pomalu hojil hlubokou ránu.

Paní Solmitzové ještě před válkou dovolili odejít z Německa, usadila se ve Spojených státech, kde začala působit jako sociální pracovnice. Přešla léta, Německo, usilující o světovládu, bylo poraženo – ale Carolina Solmitzová netoužila vrátit se do země, kde tak krutým způsobem přišel o život její životní druh. Nepřestávala však také neustále myslet na spravedlnost.

V roce 1948 si od ní údaje o smrti dr. Solmitze – a zejména jednoznačné svědectví zápisků na devatenácti cigaretových papírcích – vyžádaly americké justiční úřady. O výsledku pátrání se paní Solmitzová nedozvěděla nic. V šestapadesátém roce se však na vdovu po dr. Solmitzovi obrátil někdejší starosta Lübecku a – jak víme – svého času také vězeň Fuhlsbüttelu Otto Passarge. Bývalý nacistický policejní prezident Schröder žádal totiž od města odškodnění. Paní Solmitzová zaslala Passargeo-

vi materiály, ale později se dozvěděla, že řízení proti Schröderovi bylo zastaveno.

Už téměř rezignovala.

Kdo by se mohl divit: bylo jí sedmdesát, ještě vykonávala náročnou práci sociální sestry, Německo jí připadalo rok od roku vzdálenější. Ale pak jako by se vše náhle vrátilo. Willi Dusenschön, ten Willi Dusenschön, o němž její muž ve svých tajných zápiscích hovořil jako o jasném strůjci svého utrpení, prý žije v Hamburku...

SOUD /VII

Dr. Fedder: „Je pravda, že jste dr. Solmitze dohnal k sebevraždě?“

Dusenschön: „Nesmysl. Z toho bych měl zbytečný malér. Pro gesta-
po neměli sebevrazi žádnou cenu. Z mrtvých již nedostanete žádnou
výpověď.“

Státní zástupce: „Nezdá se nám, že byste mohl zapomenout na
všechny okolnosti. To je přece závažná věc, když se někdo oběsí v cele.
Viděl jste již předtím nějakého mrtvého?“

Dusenschön: „Předtím snad ne. Ale později, to už na frontě, jich
bylo mnoho.“

Dr. Fedder: „Vaše jméno, pane svědku?“

„Jmenuji se Nikolaus Teusch a je mi devětačtyřicet let.“

„Proč vám ve Fuhlsbüttelu říkali ‚malý Teusch‘?“

„Snad aby mne odlišili od bratra Rudolfa, který tam rovněž působil
jako strážce vězňů.“

„Říkali vám prý také ‚Zabiják‘?“

„To nevím. Do očí mi tak nikdo neřekl.“

„Ani se nedivím. Byl jste trestán za válečné zločiny či zločiny proti
lidskosti?“

„V roce 1951 mne odsoudili na osm let.“

„Podílel jste se na týrání v koncentračním táboře?“

„Podívejte, bylo mi tehdy dvacet. Ostatní byli většinou stejně staří. Od
té doby jsme nijak neomládli. Dnes vidíme všechno jinýma očima. Já
a mnozí jiní jsme již byli odsouzeni – a to ne pro nic a za nic, to je jisté.“

„Dá se říci, že chod života ve Fuhlsbüttelu určoval Dusenschön?“

„K tomu ať si řekne své sám.“

„Mlátil Dusenschön vězně?“

„To ať řekne taky sám... Willi, musíš přece stát za svými činy a mluvit. Nebo snad nechceš již ani se mnou ztratit slovo?“

Dusenschön: „Co bych měl říkat.“

„Kdyby v něm alespoň něco dobrého zůstalo, otevřel by ústa. Ten člověk býval přece korektním chlapem.“

Dr. Fedder: „Jste, pane svědku, hamburský senátor pro zdravotnictví Walter Schmedemann, jednašedesátiletý?“

„Ano.“

„Byl jste v koncentračním táboře Fuhlsbüttel?“

„Ano, zatkli mne v roce 1933 jako funkcionáře sociální demokracie v Hamburku. Prošel jsem několika věznicemi, nějaký čas jsem prožil i ve Fuhlsbüttelu.“

„Setkal jste se se zde obžalovaným Dusenschönem?“

„Každý z vězňů ho znal. Když nás do Fuhlsbüttelu přivezli, stáli jsme nekonečně dlouhou dobu na slunci a mnozí z nás omdleli. Dusenschön procházel řadami a společně s ostatními dozorci od SS, SA a námořních oddílů SA nás mlátili hlava nehlava.“

„Postihlo to i vás osobně?“

„Ano. Dusenschön ke mně přistoupil a zeptal se: ‚Proč jsi tady?‘ Odpověděl jsem: ‚Nevím!‘ Hned poté mě surově udeřil do obličeje a pak mi poručil, abych uhodil svého přítele-spoluvězně, který stál vedle mě. Když jsem to odmítl, sám mu zasadil ránu býkovcem, který stále nosil v ruce. Kolega se zhroutil. Dusenschön mi nařídil: ‚Zkopej toho straba!‘ Zdržel jsem se, ale můj přítel na mě volal: ‚Waltře, tak kopej přece, mlať mě, ať mu splníš jeho přání.‘ Takhle, přesně takhle se to tehdy událo.“

„Podobné týrání pokračovalo i později?“

„Neustále. Jednou mě zahnali do sklepa a Dusenschön mi zlomyslně řekl: ‚Teď ti usekneme hlavu!‘ Natáhli mě na stůl a mlátili nějakým ocelovým prutem. Večery jsme vždy očekávali s hrůzou. Vyváděli vězně z cel, odvlékali je do sklepa a tam tloukli. Po celé budově se ozývaly výkřiky a úpění. Ve vězeňské kapli zatím kdosi hrál na varhany, aby se

křik týraných alespoň trochu přehlušil. V tomto ovzduší, po strašném utrpení, zemřel dr. Solmitz.“

„Pane Dusenschöne, co říkáte svědkovu líčení?“

„Nevím, jak přišel ke svým názorům.“

„Bil jste tehdy pana Schmedemanna?“

„Nevzpomínám si, ale připouštím, že je to možné. Bylo tam pár takových, kteří chtěli zradit své druhy. Trestali jsme je pohlavky. Snad patřil pan Schmedemann mezi ně.“

„To je šílené!“ ozval se svědek. „Poznámka obžalovaného je nestydatou urážkou! Budu zvažovat, zda proti němu nemám postupovat právní cestou.“

Dr. Fedder: „V tom vám nemohu bránit. Vraťme se však k naší kauze. Co je vám známo o úmrtí dr. Solmitze?“

„Jen to, co tu již řekli ostatní. Mohu-li vyslovit svůj názor, tedy se domnívám, že dr. Solmitze dohnali k sebevraždě, aby zamaskovali stopy po týrání. Obžalovaný Dusenschön byl strůjcem všeho zlého, co se dělo, všichni jsme se před ním třásli. Když ho pak odveleli jinam, začalo se nám věst lépe.“

MINULOST /VII

Kam z Fuhlsbüttelu vedly Dusenschönovy kroky?

V koncentračním táboře získal zkušenosti, „stal se z něho chlap“, vybudoval si autoritu. Jeho kariéra v elitní složce nacistické moci, v oddílech SS, samozřejmě pokračovala. Brzy se stal vedoucím výcviku v SS praporu Germania a později SS-hauptsturmführerem u SS pluku Totenkopf (umrlčí hlava). Pak přišla válka a spolu s ní možnost dokonale uplatnit ráznost vybraných germánských mužů i mimo hranice Německa. Dusenschön prodělal se svou jednotkou útok proti Francii na jaře 1940 a potom delší čas působil na území okupovaného Holandska. Na rozhraní léta a jara 1941 se zúčastnil operace Barbarossa – útoku na Sovětský svaz. Měl štěstí: z obávaného pekla východní fronty se znovu dostal do Francie. Zažil spojeneckou invazi v Normandii a poslední zoufalou nacistickou protiofenzivu v Ardenách. V poslední fázi velkého válečného oblouku skončil tam, kde

začínal. Patřil k jedné z bojových skupin, která měla hájit Hamburk. Neuházila jej – poblíž Heide se Dusenschön a jeho druhové dostali do anglického zajetí.

Britové ho po válce vydali Francouzům.

Čtyři roky prožil ve vojenském vězení v Bordeaux.

Poté ho postavili před soud, obžaloba hovořila o krutém potlačování partyzánské činnosti, o zhárství, vraždách a rabování. Rozsudek zněl: smrt. Cestou milosti mu trest během času změnili na doživotí...

To ovšem v Německu téměř nikdo nevěděl.

Nevěděli to ani žalobci a soudci, před kterými na přelomu čtyřicátých a padesátých let stáli někteří ostří hoši z řad dozorců v koncentračním táboře Fuhlsbüttel – Zirbes, Harms, Meisel, Teusch. Svědkové, někdejší vězni, jim do očí prokázali mnohé zločiny a soud poslal většinu obžalovaných na řadu let za mříže. Nevěděli to ani žalobci a soudci, kteří v lednu 1950 posuzovali vinu někdejšího velitele Fuhlsbüttelu Paula Ellerhusena. Ten poněkud přecenil rychlý vývoj situace v mladé Spolkové republice Německo. Hned po návratu ze zajetí si totiž činil nárok na funkci senátního rady. Vyplnil dotazník a vydával se dokonce za někoho, koho nacisti poškodil, protože prý byl jako vysoký hodnostář SA zatčen a vězněn v souvislosti s takzvaným Röhmovým pučem v červnu 1934. Snad by tu funkci Ellerhusen dokonce i dostal, nebýt několika jeho někdejších obětí, které zvedly hlas k odporu. Paul Ellerhusen, chránělec bývalého Hitlerova „prvního hamburského muže“ Kaufmanna, usedl tedy nakonec na lavici obžalovaných. Zapíral, vymlouval se, kličkoval. Při procesu hrála roli i Bredelova kniha *Zkouška* a také osobní Bredelovo svědectví. Rovněž další fuhlsbüttelští vězni vypovídali. Výsledek? Ellerhusena uznali vinným z osmdesáti případů ublížení na těle, z jedenaosmdesáti případů násilného vynucování výpovědí a z jednoho případu zabití z nedbalosti – a odsoudili ho na dvanáct a půl roku vězení.

Případ dr. Solmitze soud neprojednával.

Zato jméno Willi Dusenschön padlo mnohokrát.

Kdekdo se domníval, že je mrtev.

V téže době napsal Willi Bredel v doslovu k novému vydání svého díla: „Možná, že tato kniha ležela i na stole francouzského vojenského soudu, který Dusenschöna odsoudil na smrt...“

Uplynulo pár let a Dusenschön jako kdyby náhle vstal z mrtvých. V šestapadesátém roce ho Francouzi omilostnili a poslali domů. Vrátil se – a i to vypovídá cosi o jeho nátuře – do Hamburku: města, odkud pocházeli mnozí, kteří mu před lety byli v Kolafu vydáni na milost či nemilost.

SOUD /VIII

Dr. Fedder: „Kolik je vám let, pane svědku Ellerhusene?“

„Pětašedesát.“

„Vás již za činy, kterých jste se dopustil jako velitel koncentračního tábora Fuhlsbüttel, německý soud potrestal. Je to tak?“

„Ano.“

„Jak jste se dostal k této funkci?“

„Původně jsem pracoval jako obchodní zaměstnanec. Pak jsem delší dobu neměl práci. V roce 1927 jsem vstoupil do SA a nacionálně socialistické strany. Během dvou let jsem dosáhl hodnosti SA-brigadeführera. Pak došlo... soud to jistě ví... k jistým finančním nesrovnalostem.“

„Ano. Obvinili vás z defraudace služebních peněz.“

„Tak nějak. V roce 1933, po příchodu Hitlera k moci, se stal můj přítel Karl Kaufmann říšským místodržícím v Hamburku. Povolal mne z Hildesheimu a nejdříve jsem zastával funkci jakéhosi sekretáře župního vedení strany. Pak jsem se stal velitelem koncentračního tábora Fuhlsbüttel a ještě o něco později radou horního senátu a státním radou.“

„Jaké byly poměry ve Fuhlsbüttelu v době, kdy jste tam nastoupil?“

„Považoval jsem je za neodpovídající době. Vězně, a to i politické, střezili staří dozorcí, z nichž mnozí sympatizovali se sociálními demokraty a snad dokonce i s komunisty. Zadržení seděli pohromadě s dozorci a hráli karty. Na stole stály láhve s pivem...“

„Změnil jste tuto skutečnost?“

„Přivedl jsem si nové lidi a snažil jsem se o změnu.“

Státní zástupce: „A byla to podle vás změna k lepšímu?“

„Jako přesvědčený nacionální socialista jsem si byl jist, že v zájmu hnutí jedním správně.“

Dr. Fedder: „Docházelo pak k týrání politických vězňů?“

„Samozřejmě. Především při zostřených výsleších gestapa. Moji podřízení dostávali od gestapa příkazy, aby vězně bili také mimo výslechy. Byli to vesměs mladí hoši a před vítězstvím je jako členy SA a SS často zákeřně přepadali komunisté a další nepřátelé. Nyní měli tyto lidi ve svých rukou. A tak prostě někdy dali ránu navíc.“

„Zúčastnil se toho také Dusenschön?“

„Jistě. Nebylo snadné zvládnout ty lidi – to chtělo tvrdou ruku. A my prostě patřili k Němcům fanatického druhu.“

„Týráním bezbranných jste hodlali spasit Německo?“

„K tomu je těžké se v odstupu času vyjádřit.“

„Mnohokrát jsme tu slyšeli, že Dusenschön vládl nad životem v Kofu, jak se tehdy Fuhlsbüttelu říkalo.“

„Hodně jsem na něho spoléhal. Byl prostě vojensky řízný.“

„Co víte o dr. Solmitzovi?“

„Není toho mnoho. Hlásili mi, že se oběsil. Šel jsem pak, jestli se nemýlím, s Dusenschönem do té cely. Tam ležel dr. Solmitz již odříznut na zemi.“

„Co se stalo s mrtvolou?“

„Přijeli si pro ni lidé od gestapa a tím vše pro nás skončilo.“

„Co jste ještě viděl v cele?“

„Na stole vedle pryčny ležel lístek. Jakýsi dopis na rozloučenou určený jeho ženě. Bylo tam, pokud si dobře vzpomínám, napsáno: ‚Provaz se přetrhl. Vůbec to nebolí. Chci totéž zkusit ještě jednou...‘“

„Zařídil jste, aby paní Solmitzová dostala tento poslední vzkaz svého muže?“

„To už nevím. Pochybuji však, že by k tomu došlo.“

MINULOST /VIII

Životní rozhodování.

Sedmdesátiletá žena, matka čtyř dětí a několikanásobná babička, která od smrti svého muže nepřetržitě pracovala, cítila mravní odpovědnost vůči obsahu oněch devatenácti cigaretových papírků. Čas a vzdálenost jako kdyby pro ni přestaly existovat. Podala trestní

oznámení. Dusenschöna v březnu 1961 hamburská policie nakrátko zatkla, ale po několika týdnech zase propustila a zůstal jen pod úředním dohledem. Začalo se s přípravou procesu a obsílka došla i na americkou adresu paní Solmitzové.

Jet, či nejet?

Rodina i známí ji před namáhavou cestou a duševně vyčerpávajícím soudním přelíčením varovali. Nedala se však odradit. Vzdát se? Teď – těsně před cílem? Důkazy jsou přece výmluvné, jsou tu svědci, je tu kniha *Zkouška*, svědčit bude i obsah cigaretových papírků, Dusenschön musí být odsouzen. Optimismus je silnou hnací silou: na podzim 1963 přijela Carolina Solmitzová do Hamburku.

SOUD /IX

Dr. Fedder: „Dostavil jste se sem z Německé demokratické republiky a povoláním jste především spisovatel. Je to tak?“

Willi Bredel: „Ano.“

„Co můžete soudu říci k případu dr. Solmitze?“

„Byl jsem rovněž vězněn ve Fuhlsbüttelu. Když jsem prožíval ty hrůzy, rozhodl jsem se o tom napsat knihu. Proto mi v hlavě utkvěla jména a události. Poznámky jsem si však mohl dělat, jen když se k tomu naskytla výjimečná příležitost.“

Dr. Fedder: „Vaše kniha se jmenuje *Zkouška* a vyšla v mnoha jazycích. Oprostíme se však od literatury a držme se faktů. Popište svůj příchod do Fuhlsbüttelu.“

„V roce 1933 na mne jako na redaktora listu *Hamburger Volkszeitung* uvalili takzvanou ochrannou vazbu a uvěznili mne v koncentračním táboře Fuhlsbüttel. S dr. Solmitzem jsem byl nejdříve ve společné cele. Byl to moudrý, velmi vzdělaný židovský intelektuál. Já byl v té době přesvědčený komunista a on stejně přesvědčený liberální sociální demokrat. Přes naše zčásti odlišné politické názory jsem si ho velmi vážil. Pak dr. Solmitze zřejmě na zásah nacistů z Lübecku náhle přeložili do samovazby. Naše cely byly šikmo proti sobě a mohl jsem tedy pozorovat, že se na dr. Solmitze dozorcí zaměřili. Přicházeli ve dne i v noci, vyváděli ho ven a mlátili. Vždy za účasti velitele tábora Ellerhusena a jeho nejbližší-

ho pomocníka Dusenschöna. Zda oni sami dr. Solmitze přímo bili, říci nemohu, ale rozhodně bývali přítomni.“

„Vás také mlátili?“

„Téměř každý den. Často mne potom odnášeli v bezvědomí.“

„A dr. Solmitz?“

„Skoro neustále křičel. Skupiny těch surovců se procházely kolem dveří cel, slyšeli jsme jejich smích a povykování. A třásli jsme se. Měli však většinou namířeno k dr. Solmitzovi – a my ostatní jsme byli rádi, že nejsme na radě. V takových situacích se, pane předsedo, člověk stane sobeckou bytostí.“

„Co víte o smrti dr. Solmitze?“

„Dozvěděl jsem se, že se měl oběsit. A musím říci, že jsem si oddechl. Jeho nesmírná muka tím skončila.“

„Domníváte se, že se dr. Solmitz oběsil bez nátlaku?“

„Tomu nevěřím. Slyšel jsem tehdy, že jeho žena složila kauci – a že má být propuštěn. Mínění dozorců, příslušníků SA a SS, bylo jednoznačné: Solmitz se nesmí vykoupit penězi! Možná tento záměr nepocházel přímo od Dusenschöna, ale rozhodně s tím souhlasil. Byl jedním z těch, kteří nejčastěji chodili na ty strašlivé návštěvy k dr. Solmitzovi. Poznával jsem ho pak už i sluchem: měl tehdy hlas silný jako býk.“

Dr. Fedder: „Dovolte, pane Bredele, abych odbočil od vlastní kauzy. Považujete za možné, že dnešní hamburský senátor pro zdravotnictví Walter Schmedemann, který zde vypovídal před vámi a v roce 1933 byl vaším spoluvězněm, chtěl prozradit své druhy gestapu, aby se tak dostal na svobodu?“

„S panem Schmedemannem jsme se v politických názorech příliš neztotožňovali, je to však lidsky vysoce charakterní člověk. Byl by tím posledním, který by chtěl zradit některého svého kamaráda. Nemělo by se dovolovat obžalovanému, který je podle mne surový zločinec, aby urážel své někdejší oběti.“

MINULOST /IX

Nejen Carolina Solmitzová, ale i samotný Hamburk byl tímto procesem donucen ke vzpomínkám. Předstupovali svědci, kteří jako by

přicházeli nejen ze stránek Bredelovy knihy *Zkouška*, ale rovnou z dějepisných učebnic o nacistické éře na severu Německa.

Hamburk musel vzpomínat.

V roce 1926 si pozvali zdejší vlivní lidé, obchodníci, rejdaři a významnější podnikatelé vzácnou návštěvu: šéfa nacistické strany Hitlera. „Nedopřejeme si sebemeně klidu,“ řekl führer, oblečený do fraku, ve společenském sále hotelu Atlantik, „dokud nebudou zničeny poslední noviny, vyřízena poslední organizace, odstraněno poslední místo pro školení – a poslední náš názorový protivník buďto zcela převychován, anebo vyhlazen.“

Víc než otevřená slova.

Příležitost k jejich převedení v činy přišla po lednu 1933. V Hamburku to dostal na starost především župní vedoucí nacistické strany a říšský místodržící, blízký Goebbelsův přítel Karl Kaufmann. Ovládal pak hanzovní město a jeho okolí pevnou rukou. Mnohokrát ho viděli při inspekcích ve věznicích a koncentračních táborech. A konkrétně před nastoupenými vězni Fuhlsbüttelu Kaufmann prohlásil:

„Odtud se dostanete jen jako nacionální socialisté, nebo jako mrtvoly!“

Dusenschön si to dobře zapamatoval.

A dr. Solmitz patřil jen o trochu později do té druhé skupiny.

SOUD /X

Dr. Fedder: „Představte se, pane svědku.“

„Jmenuji se Karl Kaufmann. Dvaasedesát let. Jsem nyní spolumajitelem pojišťovací firmy.“

„Byl jste trestán za své činy z Hitlerova období?“

„Ne. Po válce mě ze zdravotních důvodů uznali neschopným vazby a účasti na přelíčení. K tomu dodávám, že i nyní musím být velmi opatrný při svých tvrzeních. To, o čem se jedná, se přece stalo před skoro třiceti lety.“

„Základní věci si jistě pamatujete. Třeba to, kdo stál u vzniku koncentračního tábora Fuhlsbüttel.“

„Nevím to už přesně. Tábor asi zřídila pořádková policie. Dozvěděl jsem se to snad od hamburského senátu.“

„Zastával jste v Hamburku v době Hitlerovy éry nejvyšší funkci. Došly k vám zprávy o týrání vězňů?“

„Bylo mi hlášeno několik takových případů. Pokaždé jsem nařídil vyšetřování. Vydal jsem též rozkaz, aby se skoncovalo se zvláštními takzvané pomocné policie, vytvořené z příslušníků SS a SA, a aby se úkolu ujala řádná policie.“

„Navštívil jste někdy Fuhlsbüttel?“

„Ano. Dal jsem si nastoupit muže ze strážních oddílů a vyzýval jsem je, aby se chovali korektně.“

„Slyšeli jsme zde od svědků něco jiného. Prý jste při této příležitosti prohlásil: ‚Tito političtí vězňové jsou zločinci a podle toho se s nimi musí jednat.‘“

„Bylo tomu naopak. Vždy jsem si vážil politických odpůrců.“

„Říká vám něco jméno dr. Solmitz? Jeden ze svědků vypověděl, že vás viděl v cele dr. Solmitze.“

„Nic o tom nevím.“

Dr. Fedder: „Pane svědku, jmenujete se Friedrich Richter, jste vedoucím pojišťovny v Oldenburgu. V době, o níž hovoříme, jste byl v Hamburku senátorem se zaměřením na policii? Soudu stále není jasné, komu vlastně podléhal koncentrační tábor Fuhlsbüttel. Osvětlíte nám tuto záležitost?“

„Obávám se, že nemohu jednoznačně odpovědět. Rozhodně však nespadal pod pravomoc policie.“

„Ale svědek pan Kaufmann...“

„Trvám na svém. Myslím, že Fuhlsbüttel spadal pod orgány trestní justice. Já s tím neměl zhola nic společného.“

Dr. Fedder: „Jmenujete se Bruno Streckenbach a jste úředníkem Otensenských železár. V roce 1933 jste vedl hamburskou služebnu gestapa. Položím vám stejnou otázku, jako vašim předchůdcům na místě pro svědky: Kdo byl odpovědný za Fuhlsbüttel?“

Streckenbach: „Gestapo rozhodně ne. Snad policie...“

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.